

Hunc librum Musis
suis inservientem
iure possidet
Theodor Mahlmann

3 Volliml.

1. Gerhard de Vries
De natura Dei et humanae mentis
determinationes pneumatologicae
1 1687 3 1690
6 1738 = diese Ausgabe
2. Gerhard de Vries
De catholicis rerum attributis
determinationes ontologicae. 1 1687
3. Wilhelm von Jöhrven
De intellectu facultate vere activa
disquisitiones pneumatologicae. 1738
4. Friedrich Adolph Lampe (1683-1729)
Compendium theologiae naturalis
ed. 1753
5. Johann Christoph Stockhausen (1725-1784)
Theologiae naturalis inter gentes saepe
rationis principia applicatae specimen.
1747

Theodor Mahlmann

38-8

28.11. 1989

TM 1167

Vermachens
BEQUEST OF THE REV. PATRICK BRADY

OF THE

BIOCEDE OF NEW YORK,

1854.

TO ST. JOSEPH'S SEMINARY, BUNWOBIE, N. Y.

8-88

THEOLOGIAE
NATVRALIS
INTER GENTES

SANAE RATIONIS PRINCIPIIS
APPLICATAE

SPECIMEN,

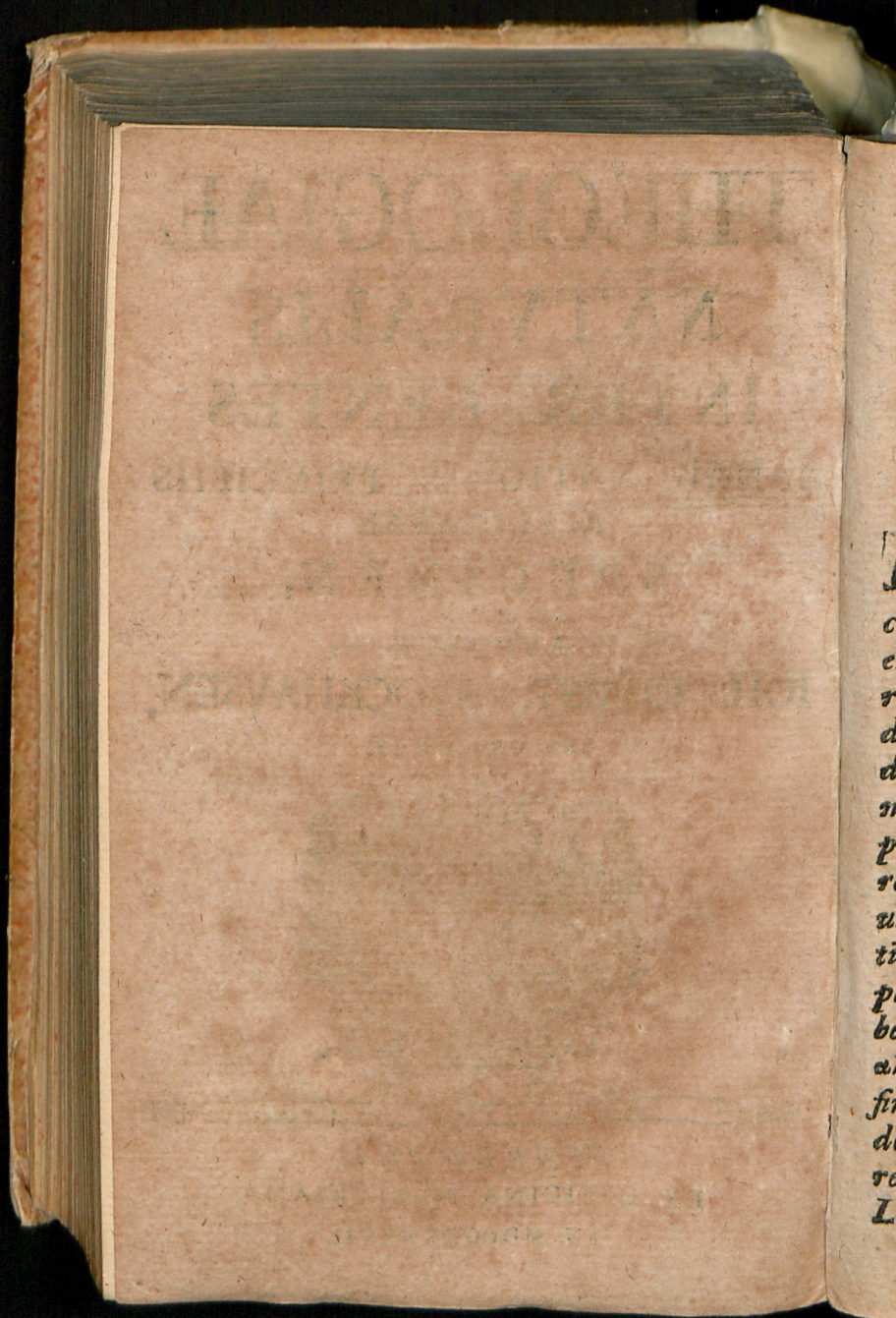
AVCTORE

IOH. CHRIST. STOCKHAVSEN,

PHILOS. DOCT.

MARBURGI,
EX OFFICINA MULLERIANA.
AN. MDCCXXXVII.

THEOLOGICAL

NATURAL

PHILOSOPHY

AND

THE

SCIENCE

OF

THE

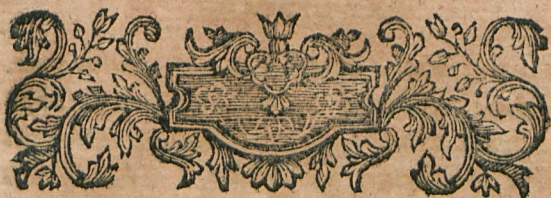
UNIVERSITY

OF

LEIPZIG

J
o
e
r
d
d
m
p
r
u
ti
p
b
a
fi
d
re
L

PRAEFAMEN.

L. S.

Permagnus omnino extat libellorum numerus, quibus facile sine jactura carere potuisset orbis eruditus. Exhibent enim aut levioris ingenii vestigia, aut aliorum meditationes cum arrogantia quadam parum moderata recoctas, ita, ut ex decem libris saepenumero exsurgat undecimum. Utrunque satis luculenter prodit pruritus scribendi & locum inter auctores eruditos obtinendi. Meum non est, ut catalogum eorum suppeditem, cum partim limites prologi istum non ferrent, mea partim de qua cogitandi ratio id prohibeat. Malo enim mea curare, quam αλλοτριεπισκοπος esse. Eum tantum in finem haec praemittere libuit, ut tale hac de commentatione iudicium nisi penitus removere, tamen impedire possem. Aequo Lectorum iudicio ac candido specimen hocce
(sub-

PRAEFAMEN.

submitto, illique magis confido, quam meo. Effrenis scribendi libido non mihi suasit publicam cum Lectore communicationem hujus quidquid est opellæ. Veritatem enim ut profitear, Ill. BILFINGERVS, cujus Scriptis mirifice delector, materiae ansam & occasionem mihi præbuit in dissert. solidissima, de Cultu Dei Rationali Tub. 1731 hab. ubi ipse aliquando suadet, ut quis vestigia rationis in sacris gentilium conspicienda daret. Hoc tanti Viri consilio excitatus, vires meas hac in re periclitari studebam.

Autores, quos ad manus habere contigit, ubique sedulo consului; est enim tractatio historici potissimum argumenti. Fontes autem, ex quibus haurire mihi licuit, semper indicavi, ita ut, quæ mea non sunt, autoribus suis salva maneant. Dogmata ubique sunt intertexta & cum historicis rebus illa conciliare studui. Sic specimine exarato, copiam istius feci quibusdam Viris magni nominis, quorum iudicio non simulato multum tribuo. Luce publica non indignum judicabant, & exinde jam in lucem prodit hæc Theologia naturalis effatis ac factis gentilium illustrata.

PRAEFAMEN.

strata. Falcem in alienam messem non intuli. Semper enim maxime inuisi mihi fuerunt alienorum scriniorum effractores, Sycophantæ, illique sola barba ac supercilio philosophi. Chartis autem jam prelo submissis, PFANNERI Systema Theologiæ gentilis purioris ad notitiam meam pervenit. Librum frustra quaesivi, ideo determinare non possum, quæ sit convenientia commentationis meæ cum isto. Hoc mihi ex recensione ejusdem non ignotum est, istum mole ac prolixitate longe superare meum libellum. Quod si acciderit, istum plenius aut melius hoc de argumento egisse; gaudeo. Sic enim defectus forsan commentationis meæ optime supplere possunt Lectores huic materiæ avidius inhaerentes. Invenient tamen & hisce in paginis ea, quæ in aliis non extant.

• • Nihil est ex omni parte beatum. Non silentio prætereunda sunt I. OWENI, viri acutissimi, Theologumena, quibus gentilium placita de Religione sæpe intermiscet. Sed cum ista neque in suo nexu sint prolata, neque determinata satis: opera nostra hoc respectu non dici poterit

X 2

super-

PRAEFAMEN.

*supervacaneus. Lector praeterea attentat,
me specimen tantum dedisse de Theologia
gentilium puriori; quod si non displicuerit,
scripta gravioris argumenti succedent.
Interim vale, mihi que fave.*

S. I. Quum

§. I.

uum Theologiæ natu- Ratio
ralis notitia plenior Instituta
multum sane expedi- tio.
diat ad aestimanda Re-
velationis merita: le-
ctorum attentione

non indignum plane iudicavi, Theo-
logiam naturalem, qualis inter
Gentes fuit, uberiori exponere me-
ditationi. Haud quidem deficiunt
hac in re scriptores, qui eiusdem
in Historia Philos. meminerint.
Alios ut taceam, qui Theologiæ
Naturalis Compendia multa con-
scripserunt, sed ductu rationis
per revelationem excitatæ. Ho-
rum numerum commentatione no-
stra non augemus, cum de Gen-
tibus

tilium Theologia Naturali hinc nobis sermo fit. Priorum vero vestigiis ita insitemus, ut appareat, quid ex paganorum religione sana ratio & quidem sibi relicta vindicare sibi possit. Superstitionis prolem s. falsos de Deo et cultu eiusdem conceptus omittemus, vestigia tantum rationis indicaturi, ut iuste & æquius de ista religione statuere discant illi, qui vel diabolicam istam appellare non dubitarunt. Fortassis quoque ea non minus digna est occupatio, atque illa quorundam fuit, qua furta revelationis præsumpta alii collegerunt.

§. II.

Ratio
excitata,
et sibi
relicta.

Placet hic distinctio illa, inter *rationem excitatam & sibi relictam*. Extra enim dubitationis aleam positum est, rationem clarior, fusius & accuratius philosophari posse de Deo, rebusque divinis, perspecta revelatione. Hæc nempe rationem quasi excitat res divinas, quantum per vires ratio-
nis

n's licet, plenius pervestigandi. Veritates quidem istas in se s. *ob-*
jective ex ratione deduci posse sola, concedimus; Sed an etiam *sub-*
iective, et quidem nulla revelatione divinitus accedente, ideo dubitamus, quod per exempla philosophorum paganorum alias acutissimorum contraria probari non potest sententia.

Dum Theologiæ naturalis Gentilium, quatenus sanæ rationis principiis fuit accommodata, specimen trademus: rationis mere sibi relictæ hîc conspiciuntur dictamina, eamque ob causam omnino subinde deprehendentur maxime imperfecta, dum superiori destituta lumine multos admisit errores, eosque subinde non leves. Quod quidem non tam miratu dignum est, quippe nobis sit persuasum, paganos philosophos dogmata nulla Judæorum fundamentalia assumpsisse, nec in istis quid profecisse. vid. b. HEINEC. *Histor. philos.* §. 15. & *passim.*

sim, nec non LOECSCHERI *disp.*
de Trinitate Platonica.

§. III.

Ordo
tracta-
tionis

Ut ordinem, qui est anima
methodi, hac in tractione certum
reneamus; duabus quidem sectio-
nibus Theologiæ Naturalis Genti-
lium ejusdemque rationalis con-
spectum dabimus. Jam cum dog-
mata vel sint *theoretica*, vel *pra-*
ctica, i. e. vel in contemplatione
versantur, vel in ipso cultu di-
vino: priori sectione dogmata Pa-
ganorum de Existencia, Essentia,
Attributis, operibusque Dei dabi-
mus in Compendio. Altera vero
rationem exhibebit Cultus divini
ejusdemque et interni et externi,
vulgaris et arcani. Subjungemus
denique huic tractationi fata istius
Theologiæ inter Gentes.

Seçtio

Sectio 1.

Theoretica

Dogmata

Theologiæ Naturalis Gentilium
Saniora exponens.

§. IV.

Per *Theologiam Naturalem Gentilium* eam hoc loco intelligimus doctrinam, quam circa dogmata de Deo rebusque divinis ejusdemque cultum, secundum rectæ rationis principia profitebantur gentiles.

quid
Theo-
logia
Nat.
Gentili-
um?

§. V.

Omnes quidem de Deo Cultu-
que Divino Gentilium sententias hic
operose transcribere, instituti no-
stri jam prohibet ratio. Adeant po-
tius hujus rei cupidi Scriptores il-
los, qui Historiam philosophicam
omnium fere gentium, in eaque
dogmata religionis earundem plu-
ribus exhibuerunt. Nobis, uti
jam ex defin. (§. 4.) patet, hîc
id, quod est in gentilium sacris ra-
tionabile, sufficit indicasse.

Moni-
tum ge-
nerale.

§. VI.

Deus,
quid
sit?

Antequam de Deo aliquid differi potest: prius definitio de Deo ex mente paganorum erit petenda. CICERO I. *Tusc.* ita: *Deus non potest intelligi alio modo, nisi mens quædam libera, segregata a materia, omnia sentiens & movens.* Hic non solum simplicitas Dei claris asseritur verbis, sed etiam dum omnia sentire & movere, s. conservare atque gubernare dicitur, tanquam ens consideratur perfectissimum, quæ definitio s. descriptio quoniam characteres entis absolute necessarij essentialia exhibet, recentiorum definitioni congruit.

SCHOL. Agnoscebant pagani, rem admodum difficilem esse, naturam atque essentiam Dei plenius indagare. SIMONIDES aliquando a Tyranno HIERO interrogatus quid Deus esset? tandem repetitis crebrius quæstionibus respondit: *res mihi videtur tanto obscurior, quanto*

to diutius eam considero. conf.
WITTICHI *disp. de Natura Dei.*

§. VII.

Existentiam Dei s. entis cu- Exi-
stentia
Dei.
jusdam perfectissimi ex lumine ra-
tionis omnes semper perspexerunt
gentes. Hujus rei CICERO I. de
Legib. testis esto: *Animal, inquit,*
nullum est, præter hominem quod ha-
beat notitiam aliquam Dei. At in-
ter homines gens nulla est tam fera,
quæ non sciat Deum esse habendum,
etiamsi ignoret, qualem esse ha-
bendum deceat, et de Nat. n. 43.
Quoniam vero in re omni consensus
firma gentium omnium, est vox na-
turæ, & argumentum veritatis, con-
fitendum est Numen aliquod divi-
num esse. Consentiunt Scriptores
Historiæ Philosophicæ, qua omnes
gentes existentiam summi Numi-
nis cujusdam credidisse, variis er-
roribus licet sibi repræsentasse, le-
guntur.

In recentioribus quibusdam
Itinerariis legimus, dari gentes,

A 5

quæ

quæ directe, Deum non esse, affirmarent. Quam vero sententiam postea partim ipsi revocarunt auctores, alii partim refutarunt.

§. VIII.

Ex cognitione hujus universi cognoscitur.

Ex operibus sc. suis agnosci potest Deus. CICERO II. de Divin. *Puleritudo mundi, ordo rerum caelestium, conversio Solis, lunæ siderumque omnium, indicant satis adspectu ipso, ea omnia non esse fortuita; & cogunt nos confiteri, naturam aliquam esse præstantissimam eternamque, quæ sit admiranda humano generi.*

Sic sc. argumentabantur, & recte quidem, a motu ad motorem, a creaturis ad creatorem. Hunc argumentandi modum intentioni Dei esse conformem, D. PAVLVS indicat *Rom. I 19. 20.* ubi Deus gentilibus existentiam suam manifestasse dicitur, tali modo, quem indicavimus. *Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ πίστεως κόσμος τοῖς ποιήμα-*

στὶ νοούμενα καθορᾶται, ἢ τὴ ἀίδιος αὐτῆς
δύναμις καὶ θεϊότης. V. 20.

§. IX.

Sunt, qui hanc cognitionem (§. præc.) de existentia Dei, ad ideas, ut dicunt innatas proprie tales referunt. Sed cum plane non dentur ideae innatae, quam propositionem alio forsitan tempore uberius demonstrabimus, corrui quoque istorum sententia. Nec τὸ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς Cap. cit. V. 20. hujus rei argumentum esse potest. Indicat hæc enim expressio, dari manifestationem in animis ipsorum de existentia Dei. Modum hujus manifestationis subsequenter statim explicat Apostolus, ubi ex cognitione mundi ad ejusdem conditorem argumentari posse, asserit. Talis autem argumentandi modus procul dubio requirit usum rationis exercitatum, qui cum non statim in prima adfit infantia, licet facultas semper et dispositio adsit ratiocinandi, hanc cogni-

An cognitio de existentia Dei perineat ad ideas innatas?

cognitionem pro idea innata proprie tali venditare non auderemus. Urgent quidem dissentientes το εν αυταις; sed locutio Paulina hic Ebraismum sapit. cf. Es. XXII. 14.

Sin sub ista idea innata subintelligatur facultas animæ propositioni perceptæ: *Deusexistit*, assensum præbendi, tunc non obstamus. Hac vero ratione idea innata strictè sic dicta exulat. Unde quid sentiendum sit de Historia mirabili, sed audacissimis repleta fictionibus, *Hai Ebn Yockdahni*, quem *Abu Jaafar Ebn Tophail*, Arabs, Philosophum Ἀυτοδιδασκῶν sistit, simul pater. Istum enim principia Physices, Mathematicum, immo, quod miraberis, Religionis ex solo rationis lumine absque ullo consortio humano, sed in deserto cum feris & bestiis a prima infantia degentem hausisse, refert. Ex Arabico idiomate libellus haud ita pridem in germanicam fuit translatus, cujus interpretis operæ pretium duxit, rem in se

se mirandam cum lectorum admirationibus communicandi. Cum fide historica magis conveniunt exempla, quæ narrat Auctor anonymus *der Wunder der Natur P. II. Disc. I.*

TULPIVS in *Observ. Medic. lib. IV. cap. 4.* BERN. CONNOR in *Evang. Medic. lib. IV. cap. 10. p. 133.* Nec omittendum est exemplum simile recentius juvenis prope Hameliam anno 1724. capti & humana destituti voce, quem descripsit KOENIG in *Schediasmate de hominum inter feras educatorum statu naturali solitario.* Quæ omnia satis luculenter probant, hominem inter feras educatum facultatem quidem habere aliquam ad ratiocinandum, ideas & ratiocinia ipsa cessare.

§. X.

Rectæ rationis ductu novimus, Deum esse Spiritum. Egregie CICERO I. *Tusc. Quid inter est, inquit, inter naturam, Dei et nostram? pars melior nostri est ani-*

Deus
est ens
simplex
& Spi-
ritus.

animus, in illo pars nulla extra animum, totus est ratio. Effugit oculos, visendus est cogitatione.

§. XI.

Deus
est æter-
nus.

Deum esse æternum, paganorum effatis illustrabimus. Ita CICERO I. de Nat. D. *Quomodo possumus intelligere Deum, nisi sempiternum? Natura, quæ dedit nobis notionem Dei, insculpsit quoque in mentibus, ut credamus illum æternum et beatum.* THALES quoque interrogatus, quid esset Deus? *Quod, inquit, caret initio et fine,* referente DIOG. LAERT. in THAL. Jam, cum id, quod caret initio ac fine, dici solet æternum: patet, Deum ex Gentilium conceptu esse æternum.

§. XII.

Deus est
omni,
scius.

Deus quoque summo atque perfectissimo gaudet intellectu. Cum THALES interrogaretur, *an facta hominum fallerent Deum? Illum ne cogitata quidem fallunt,* inquit.

quit. VALER. lib. VII. cap. 2.
 SEXTVS PHYTHAGOR. dixit simi-
 li sententia: *Agens injuste nequa-
 quam latebis Deum, & ne cogitans
 quidem.* Hoc cum sit perfectissi-
 mi intellectus specimen: patet;
 Deum esse omniscium s. summum
 habere intellectum.

§. XIII.

Ubi est intellectus, ibi sem-
 per quoque est voluntas. Jam in
 Deo concesserunt gentiles intelle-
 ctum (12. §.), E. concedere debue-
 runt voluntatem. Vbi est intel-
 lectus perfectissimus, ibi est volun-
 tas perfectissima; atque in Deo
 est intellectus perfectissimus.
 (§. cit.) E. in Deo quoque est
 voluntas perfectissima. Quod in
 sequentibus ex ipsis Gentilium ef-
 fatis illustrabitur magis.

in Deo
 est vo-
 luntas
 perfe-
 ctissima.

§. XIV.

Deum esse omnipotentem, s. Deus est
 facultate gaudere omnia possibilis
 ad actum & existentiam deducendi,
 quæ-

Deus est
 omni-
 potens

quæcunque vult, præter alios CICERO l. 3. de nat. agnovit. *Nihil est, inquit, quod Deus non possit efficere, & quidem sine labore ullo. Etenim ut membra hominum moventur mente ipsa ac voluntate, sine contentione ulla: sic omnia possunt fieri, moveri, mutari, numine Deorum.*

§. XV.

Decreta
Dei sunt
optima,

Datur decretum divinum, scilicet determinatio voluntatis divinæ, ut contingens existat. CICERONEM hac de re audire placet, qui l. 2 de Leg. §. 15. ita: *Hoc sit persuasum hominibus omnibus, omnium ea, quæ gerantur, geri numine ac iudicio Deorum. Deus autem discernere nequit nisi optimum. Cum enim decretum sit voluntatis determinatio: Deus libere decernit. Libertate sua ex æque possibilibus id eligit, quod optimum esse novit, dum perfectissima gaudet voluntate (§. 13.). cf. clariss. N. G. SCHROEDERI disp. de Lib-*
ber-

bertate Dei anno 1743. Marburgi
habita. Ita etiam VALERIUS,
Historicus ille moralis, lib. VII.
cap. 2. Desinat tandem stulta illis
inhiare rebus, quæ illi multorum
malorum causa sæpe sunt, seque to-
tam permittat arbitrio Dei, quia
qui iribuerere bona solet, etiam eligere
optissima (optima) potest. Et IV-
VENAL. Sat. X. v. 349.

*Pro jucundis aptissima queque
dabunt Dii &c.*

Magnum sane ad fiduciam in Deo
collocandam excitamentum!

§. XVI.

Quia Deus omnia uno actu
distinctissime cognoscit, in iisque
omnibus, quæ effecit, vim suam
exercet; ideo Omnipræfens esse
dicitur (p. Th. nat.).

Deus est
omni-
præfens.

Hocce Dei attributum distincte
agnovit SENECA, qui de isto
Epist. LXXXIII. ita loquitur: *Quid
prodest aliquid esse absconditum ho-
minibus? nihil clausum est Deo:
interest animis nostris, et interve-*

B

nit

nit cogitationibus mediis, imo nunquam discedit. Nec deficiunt similia rationis dictamina in paganorum scriptis. DEMOCR. *in sentent.* ἢν πισεύῃ τις, θεὸν ἐπισκοπεύειν πάντα, ἕτε λάτρη ἕτε φανερώς ἀμαρτήσεται, i. e. qui crediderit, Deum inspicere cuncta, non peccabit neque clanculum, neque aperte; ubi hæc omnipræsencia Dei simul tanquam motivum adstruitur ad bene agendum. Eleganter quoque hanc in rem EPICET. apud ARRIAN. l. 14. ὡς δ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μεμνηθεὶς μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐσὲ ἕδὲ ἐσὲ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδος ἐστὶ. *Quamobrem, clausis januis ac valvis, quum in tenebris confederetis, nolite dicere, vos solos esse. Non enim estis. Non certe estis, sed Deus intus est.*

§. XVII.

Immen-
fitas
Dei.

De Immensitate Dei hæc quoque pauca nobis sunt dicenda, vi cuius essentia divina nullo loco ac nullo

nullo plane π s. spatio circumscribi potest ac definiri: conf. HEBENSTREIT in *Philos. prima* p. 969. nec non SCHEIBLERVM in *Metaphysicorum lib. 1. cap. 3.* legatur quoque hanc in rem BVDDEVS in *Philos. Theor.* p. VI. cap. IV. §. 5. SENECA de *Benef. cap. 8.* hæc habet: *Quocunque flexeris te, habebis ibi Deum occurrentem tibi: nihil vacat ab illo, ipse implet opus suum.*

Non vero Deus occupat loca & spatia, sicut simplicia, quæ divinitati originem debent. Horum enim potentia & intellectus modo limitato agit & cognoscit, adeoque quibusdam tantum est præsens. Quod hic obiter monendum.

§. XVIII.

Summa bonitas est, qua enti tantum perfectionis confertur, quantum illius convenit essentiæ. *Summa bonitas quæ?*
 cel. WINCKL *Inst. Philos.* P. I. cap. XII §. 508.

§. XIX.

in Deo
conspi-
cua.

Deus singula, quæ efficit, summa complectitur benignitate, quia tantum cuilibet enti existenti tribuit perfectionis, quantum ejus admittant limites (per Th. nat.) Egregie veritatem hanc illustrat CICERO Orat. pro Rosc. Am. §. 131. *Commoda, quibus utimur, lux qua fruimur, spiritus quem ducimus, dantur nobis & impertuntur a Deo.* Et SENECA lib. IV. de Benef. cap. 3. *Dii fundunt munera sine intermissione diebus ac noctibus. Beneficia illorum, nunc offeruntur utro, nunc dantur orantibus. Quis est, qui non senserit munificentiam Deorum? Nemo est expers beneficiorum cælestium: nemo est, ad quem non aliquid manaverit ex fonte illo benignissimo.*

§. XX.

Deus
est fa-
pientif-
simus.

Deus quoque summa pollet sapientia. Is enim, a quo omnis spirituum finitorum sapientia dependet, dubio procul sapientissimus erit. Audiamus hujus rei testi-

testimonium ex ore SENECAE 4.
*Benef. cap. 6. Semina artium
 omnium insita sunt nobis, & Deus
 magister ex occulto acuit & exci-
 tat ingenia. conf. ejusd. Ep. XLI.*
 Addi potest CICER. *effatum lib.*
*2. de nat. §. 79. Si mens, vir-
 tus, fides, concordia inest in gene-
 re humano; unde hæc potuerunt
 defluere in terras, nisi a Superis.*
 THEOGNIDES *in Sentent. §. 142.*

Θεοὶ δὲ κατὰ σφέτερον πάντα τελέ-
 σι νόον.

*Dii vero secundum suam omnia
 perficiunt mentem. Quod est sa-
 pientia opus.*

§. XXI.

Exinde summa colligi potest ^{Deus est} Dei justitia. Cum enim & be- ^{justissi-}
 nignissimus sit & sapientissimus ^{mus.}
 (§. 19. 20.); justitia autem sit bo-
 nitas sapientia congrua: Deum es-
 se justissimum, patet; teste SE-
 NECA *Ep. XLI. Nemo Vir bo-
 nus s. justus est sine Deo. Ideo-
 que Deus ipse justissimus esse de-*

bet. PLATO in *Theat.* Homo,
inquit, efficitur similis Deo pru-
dentia, iustitia, sanctitate.

§. XXII.

Deus est
lux, &
lucem
incolit.

Lumen supramundanum cre-
debatur *Chaldæis* ac *Persis*, refe-
rente STANLEIO. *Daniel* quidem
Cap. II. 22. dicit, *lucem cum Deo*
habitare; sed videtur hoc meta-
phorice intelligendum, quia agi-
tur eo in loco de cognitione Dei;
verum proprie loquutum credide-
rit quis *Paulum* ex opinione Chal-
daicæ simili, 1. *Tim.* VI. 16. ubi
Deus illi dicitur *Φῶς ἀκεῖν ἀπρόσι-
τον*, inaccessam lucem incolere, nec
ab ullo mortali conspici posse. Ideo
Chaldæis quoque Deus dicitur *lux*,
quod præter EUSEBII testimo-
nium constat Oraculis ZOROAS-
TRIS, ubi passim describitur vo-
cibus *Φῶς*, lux, *ἀστὴρ* radii,
Φεγγος, splendor. Eodem sensu
I eum vocabant *ignem*, nam cum
ἡν chaldaice significet lucem &
ignem,

ignem, promiscue horum duorum vocabulorum significata sumebant.

§. XXIII.

Supereſt, ut de *unitate Dei* Deus eſt unus. quædam adjiciamus. Lubentes quidem hic fatemur, Gentiles omnes quod ad hancce Dei affectionem varios admiffiſſe errores. Multos enim ſibi fingebant deos, uti ex Mythologicis conſtat, licet non æqualem ipsis præſtarent cultum. Non omnimode excuſari poſſunt eorum hac in re placita, multa tamen æquius interpretari poſſe, probabile eſt. Conſpicitur omnino apud omnes fere gentes ingens deorum turba; ſed quæſo removeas illos, qui exiſtentiam ſuam Poetarum debent ingenio: tunc ad parvum certe redigentur numerum.

§. XXIV.

Ex ipsis paganorum dictis & Deis unus eſt ſupre- mus ſcriptis haud ſit improbabile, plurimas gentes principium quod- dam

dam summum & unicum statuiffe, a quo reliqua dependeant. Audiamus hac in re CHALDAEOS, quos *Porphyrus* ap. *Euseb.* Præp. l. IX. c. 10. ob singularem de Deo scientiam, ita laudat:

Μόνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λαχον, ἢ
 ἂρ' Ἑβραῖοι
 ἄυτογενέθλον ἅπαντα σεβαζόμενοι
 θεὸν ἀγνώς.

i. e.

Chaldæis solis sapientia cessit,
 Hebræisque
 Aeternum casto veneratis nu-
 men honore.

Eorum sapientia cum sit antiquissima, teste cel. BRVCKERO in *Hist. Philos. Crit.* T. I. cap. 2. placita eorum de unitate Dei ante omnia considerare lubet. Ita autem PLETHO in *Orac.* p. 90. edit. *Amstel.* 1688. Prima classis Naturarum est æterna, secundum Zoroastrem, & supremum continet Numen. Hoc est unicum illud principium, de quo scriptor *Explanationis brevis dogmatum*
 Chal-

Chaldaicorum: *μίαν ἀρχὴν τῶν πάντων δοῦναι* &c. unicum arbitrantur rerum omnium principium, idque profitentur *unum* esse & bonum.

Ita dependentiam reliquarum omnium naturarum statuebant a Deo unico, statuebant res æviter nas & incorporeas initium quidem habentes, sed sine carituras; corporeas autem perituras aliquando. conf. STANL. *Hist. Philos.* cap. 2. 3.

Hæc Chaldaeorum meditationes, rectæ rationis dictaminibus esse conformes, quivis Philosophiæ tiro facile perspiciet.

§. XXV.

GRAECI a STANL. saltem item-
 ii, de quibus Eusebius Præp. Ev. ^{que}
 l. IV. c. 5. loquitur, existiman- ^{Græco-}
 tur Zoroastrem sequuti; laudat ^{rum.}
 enim *τὴν ἑλληνικὴν θεολογίαν ἐυηκρι-
 βωκότας*. At hæc non fuit vul-
 garis Græcorum Theologia, ne-
 que adeo Poetarum, sed aliquot
 tantum philosophorum, nempe

B 5

Pytha-

Pythagoreorum & Platoniorum,
qui eam ex Oriente in Græciam
attulisse censebantur. Isti eidem
Chaldæorum sententiæ addicti
fuerunt. Ita Græcis atque Roma-
nis *Zeus* s. *Jupiter* unicus ille erat
Deus, a quo reliqui dependebant
Dii.

*Zeus ὑψιβεμέτης, ὅς ὑπέριστα
δῶματα ναίει.*

Jupiter altitonans, qui supre-
mas domos incolit. *Hesiod.*
Op. & D. v. 8.

Dici quoque *Pater hominumque,*
Deorumque, & absolute *Pater,*
solet. Græcis Poetis sæpius etiam
audit *Zeus ὑψιστος.* *Diespiter,* qua-
si diei s. lucis pater. *Jupiter E.*
cum pater sit hominum *Deorum-*
que: sub isto sibi finxisse viden-
tur principium omnium rerum
independens.

Ipsi pagani prudentiores suo-
rum hominum insaniam in poly-
theismo conspicuam sæpius exagi-
tarunt. Non plura *Luciani* alio-
rumque veterum philosophorum
testi-

testimonia hic adcumulare opus est. Unum adscribere iuvabit locum SOPHOCLES, quem nobis fervarunt *Just. Martyr. Parænes. ad Græc. p. 17. Euseb. Præpar. Evang. p. 348. & alii.*

Ἐἰς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶν θεὸς,
ὃς ἄρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μα-
κράν,

Πόντη δὲ χαροπὸν ὄμμα κανεμῶν
βίας.

Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώ-
μενοι,

Ἰδρυσάμεθα πημάτων παραψυχὰς
θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων ἢ χαλ-
κῶν

Ἡ χρυσοτέκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύ-
πας.

Θυσίας τε τέτοις, καὶ καλὰς πα-
νηγύρας

τεύχοντες, ἄτως εὐσεβεῖν νομιζο-
μεν.

i. e.

*Vnum profecto Numen, unus est
Deus,*

*Qui condidit cælum, & solum
terræ patens,*

Maris-

*Marisque fluctus, vinque ventorum
gravem.*

*Plerique nostrum mente sed capti,
Deum*

*Simulacra nobis, ceu mali Solatium,
Cum saxea atque acerua consecra-
vimus,*

*Tum & aureas eburneasque ima-
gines.*

*Has victimis placamus: His festos
dies*

Agimus: pios hoc esse nos rati modo.

Idem hisce exprobrat suis Sophocles, quod iisdem postea expro-
bavit D. Paulus Rom. I. 21.
22. 23.

§. XXVI.

Sol
apud
Græcos
pro uni-
co Deo
habitus,
quare?

Sol alias unicus Deus a Macro-
bio & Græcis creditus est, qui
modo sub variis nominibus cole-
retur. Sed primo observandum,
meram esse conjecturam, quæ ni-
titur inanibus ratiocinationibus,
non Historia. Deinde hoc Græcis
Philosophis, qui unitatem summi
Numinis credebant, usitatum fuit,
ut fabulas torquerent in suam sen-
ten-

tentiam; ne vulgus offenderent, quod traditionem aperte rejici vix passum esset. Tandem cum Christiani rerum potirentur, Ethnici Philosophi, cum non possent argumentis Christianorum contra fabulas respondere, omnes ad physicas nescio quas nugas torserunt; & Macrobius, inter ceteros, solem esse vnicum, qui sub variis nominibus cultus fuerit, Deum, ostendere aggressus est. CLERIC. *Ind. ad Hist. Philos. Or.*

§. XXVII.

Supra jam monuimus (§. 24.) & ab Orientalibus & a Græcis naturas in diversa partitas esse genera. EVSEB. *Præp. Ev. l. IV. c. 5.* de Græcis ita: *Qui Græcorum, inquit, Theologiam accuratius expenderunt* (eos sine dubio intelligens, qui Zoroastrem sequebantur) *rem totam in quatuor genera partici sunt, quippe ante omnia Deum primum secernentes, omnibus*

Naturarum diversæ Classes apud Chaldaeos & Græcos.

bus eum rebus præfidere, ante omnes esse, omniumque Deum parentem ac regem sese agnoscere profitentur, *secundum* quem alterum Deorum genus, *tertium* Dæmonum, *quartum* denique Heroum assignant; vel secundum alios, *Angelorum, Dæmonum, & Animorum.* Chaldaeorum uti & Persarum hæc erat inter Deos distinctio (§. cit.). vid. T. BURNET in *Archæologia Philosoph.* qui eandem de reliquis etiam gentibus, quarum sapientiæ aliquid constat, prædicat.

PLETHO & alter ille, qui compendio doctrinam Chaldaicam tradidit, has naturas hoc ordine collocant: *intelligibiles & intellectuales; intellectuales fontes; Hyperarchii vel principia; Azoni Dii, Zonæi Dii, Angeli, demones, Animi.* Ajebant Chaldæi, hæc omnes naturas *lucem* esse, Dæmonas malos *tenebras.* Huc spectat locus HESIODI in O. & D. v. 120. sqq.

Τοι μὲν δαίμονες εἰσι Διὸς μεγάλης δια
βυλάς,

Ἔσθλοὶ, ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν
ἀνθρώπων

οἱ ῥα φυλάσσει τε δίκας καὶ χέτλια
ἔργα,

Ἡέρα ἐσσάμενοι, πάντη φοιτῶντες
ἐπ' αἶαν &c.

*Ii quidem daemones facti sunt,
Jovis magni consilio,*

*Boni, in terris versantes, custodes
mortalium hominum;*

*Qui quidem observant & justa
& prava opera,*

*Caligine involuti, passim oberran-
tes per terram &c.*

§. XXVIII.

Quod ad Romanos, G. H. Roma-
norum
opinio
de uni-
tate Dei.
NIEVPOORT in Comp. *Antiqu.*
Rom. Sect. IV. cap. I. ubi Sacra
tradit Romanorum, ita: *Primus*
*est JVPITER omnium Deorum ma-
ximus, Deorum atque hominum*
pater: & Jovis quidem nomine
*communiter summa divinitas signi-
ficata fuisse videtur, ut in Oriente*

τῶ BEL, s. BAAL. JVPITER
 a PAVLO vocatur verus Deus se-
 cundum *Stanlejum*, eo quod di-
 xerit Apostolus, Athenis se eum
 Deum nunciare, cuius ARATVS
 scripserat humanum genus esse
 profapiam, & quem *Δία* vocarat.
 Sed observandum vocis *Jupiter*
 non esse simplicem significationem,
 sed ex duabus mistam. Poetæ
 enim de eo nunc loquuntur, ut
 de *Saturni & Rheæ* filio, homine
 in Deos relato; nunc ut de præ-
 stantiore multo Natura: & passim
 hæc miscent. *Aratus* autem voce
Διὸς initio *Φανομένων* intelligit non
 Crentsem illum Jovem, sed *δη-
 μιουργὸν* coelo & stellis priorem.
 Itaque Paulus cum dicit se eum
 Deum nunciare, de quo loquutus
 esset *Aratus*, Jovem hominem non
 intelligit, sed æternum Numen,
 cui interdum Crentsis viri nomen
καταχρηστικῶς tribueretur. Inre-
 rim hæc obiter. conf. quæ IOAN.
 CLERICVS ad *Stanlejum* in In-
 dice hanc in rem adnotavit.

§. XXIX.

§. XXIX.

Sed quæri a nobis omnino posset, cur naturarum genera tam diversa Deorum nomine salutassent pagani? responsionem, amice Lector, hanc cape: Dii sc. appellabantur ob præstantissimam eorum naturam a Deo summo concessam, uti ex antecedentibus satis apparet luculenter; & tanto clarior quis putabatur Deus, quanto maioris erat ordinis. Ex ipsis enim paganorum effatis jam ante monuimus, ab unico isto principio omnium rerum dependere reliqua entia præstantissima; Sc. Angelos & bonos & malos s. dæmones & animas denique hominum, quorum maximum tenebant gradum Heroes. Vna sc. Classis naturarum s. spirituum altera præstantior est, unde Deo summo vel magis vel minus similis credebatur.

Cur nihilominus tot crederentur Dii?

§. XXX.

Apud Hebræos ipsos quoque nomen **אלהים** præter Deum summum

Nomen, Deus, etiam aliis enti-

bus, præ-
ter infi-
nitum,
tribui-
tur.

mum spiritibus quibusdam finitis
subinde tribui solet. JOH. IAC.
SCHVDT, Philogogus sui temporis
incomparabilis, in *Lexic. philolog.*
ad vocem אלהים sequentia notat:
radicis אלה amissa significatio ex
Arab. lingua restituenda, ubi אלה
notat, *coluit, adoravit, ut אלה*
notet *σεβασμα*, objectum cultus,
colendum & venerandum, & pro-
pterea Angelis etiam, Magistrati-
bus & idolis tribuitur, quibus ho-
mines honorem & cultum exhi-
bent. Hanc derivationem nec mi-
nus probant Philologi eruditissimi,
GLASSIVS, OPITIVS, HOTTINGERVS,
CALOVIVS, & alii.

§. XXXI.

Polythe-
ismi or-
tus.

Ex iudiciis veterum male in-
terpretatis a posteris, polytheis-
mus gentilium ortus esse videtur;
quod probabilius erit, si ad Chal-
dæorum Fontes paulo reflectamus.
Fontes sc. apud Chaldæos Naturæ
divinæ dicuntur, aut quæ sunt ex-
emplaria *νοσφὰς καὶ νοσφὰς* quarundam
infe-

inferiorum Naturarum. Probabile est eos, qui primi hæc inveniunt, voluisse tantum significare, in Deo esse ideas abstractas, ut loquuntur, omnium generum, quæ procreavit; sed ita mentem suam expressisse, quasi eas ideas seorsim esse crederent, unde posteriori decepti, tot Numinum esse dixerunt ordines, quot illi idearum inesse intellexerant. Conferri merentur, quæ STANLEIVS habet in *Histor. Philos.* p. XIII. Sect. II. C. V.

§. XXXII.

Polytheismus omnino maximam redolet ignorantiam, quæ etiam mater ejusdem fuit, ipso LVCIANI testimonio. conf. celeb. GOTTSCHED in *Elem. Philos.* P. I. §. III 3. & VOSSIVS de *origine & progressu idololatriæ.* Sapientes paganorum philosophos plura entia summa ac perfectissima credidisse & probabilitati & eorundem effectis ante allatis contrarium est.

Quomodo explicandus, apud facinoriores non obtinebat.

PYTHAGORAM unicum tantum admisisse Deum, probatur; vid. HEINEC. *Histor. Philos.* p. m. 91. & SOCRATEM, Græciæ quondam Oraculum, de professa Dei unitate vita privatum fuisse, narrat XENOPH. in *Memorabil. Socr.* LACTANTIUS quoque lib I. Institut. cap. 1. eandem fovet æquam de gentilibus sententiam. Nec, secundum CUTHWORT in *true intellectual system of the universe*; qui liber adhuc nuper ex versione & animadversionibus S. R. MOSHEMII prodit, improbable est: Gentiles sub variis istis Diis, quorum Statuæ ponebantur, varia sibi repræsentasse Summi atque unici Dei attributa; quo & spectare possunt Aegyptiorum figuræ Hieroglyph. Posterius vero fabulosum philosophandi genus sequuti & a Majorum vestigiis deflectentes, crassissimos incurrebant errores, varios admiserunt ritus idololatrias, quibus intermixta fuerunt rectæ rationis dictamina.

§. XXXIII.

§. XXXIII.

Si STANLEIVM & alios au-
dimus; Chaldæi credebant etiam
Trinitatem quandam divinam,
cujus in Zoroastris oraculis & pas-
sim fit mentio. Ex hac triade na-
turarum ipsis prima dicebatur *Pa-
ter*, cui profunditatem tribuebant,
secunda vero ex prima enata, *po-
tentia* s. *Δημιουργόν*. tertia *Mens*
erat, quæ a Platonice vocatur,
ψυχή & *ψυχή κοσμοῦ*. Ab ista
Chaldæorum triade naturarum pro-
cul dubio quoque profecta est Tri-
nitas Platonica, quia Plato eorum
familiaritate diu est usus, multa-
que eorum dogmata retinuit.
Hanc vero trinitatem diversissi-
mam esse ab illa, ad cujus notiti-
am sola nos ducere potest divina
revelatio, eleganter docuit LOE-
SCHERVS in dissert. *de Trinitate Pla-
tonica*.

Trinitas
Chaldæ-
orum
quæ?

§. XXXIV.

Generatim hic monendum esse
censemus; in Oraculis, quæ ZORO-
ASTRI

quid de
Oracu-
lis, quæ
Zoro-

stri ad-
scribun-
tur, sen-
tien-
dum?

ASTRI cuidam adscribuntur, multa inveniri & rationi & revelationi congrua. Plures unquam exiitisse hujus nominis viros, posteri diligentiores animadverterunt, quod omnia uni non convenirent. Oracula vero, quæ Chaldæorum Zoroastri adscribuntur, an sint supposita seu superiori exarata manu, an re vera ipsum habeant auctorem, jam nimis esset prolixum, investigare.

*Historici certant & adhuc sub
iudice lis est.*

Sufficit scire nobis; oracula illa vera & genuina Chaldæorum exhibere dogmata, uti TH. HYDE docuit in *Historia religionis Persarum & vita Zoroastri*.

§. XXXV.

Vanitas
græco-
rum de
Orienta-
lium
opinio-
nibus lo-
quenti-
um.

Græci Babyloniorum s. Chaldæorum dogmata non recte intelligentes, multos ipsis imputarunt errores. Nunc Martem, Stellam, nunc mundum & aërem colere ipsos dixerunt. Hanc vanitatem
græco-

Græcorum de Orientalium opinionibus loquentium bene notavit Jo. CLERICVS in animadversionibus ad Stanl. Quidquid enim posteriores Græcis noti dicebant, ideo non fuit veterum Babyloniorum opinio, aut loquendi ratio.

§. XXXVI.

Explicatis ita essentia, existentia & attributis divinis ex paganorum mente saniorum, progredimur ad opera Dei, quibus sese naturaliter manifestavit. Quorum primo loco nominandum erit opus creationis. Existentiam sc. hujus vniversi a Deo dependere, omnes fere agnoverunt gentilium sapientes. Mundus quidem, si PHILONI credimus, a Chaldæis est cultus. Verba ejus hæc sunt: *Χαλδαϊκῆ μετεωρολογία ἀνεδίδασκεν ἃ θεῶν ἔργον, ἀλλὰ θεὸν τὸν κόσμον εἶναι.* Sed nihil tale est in Chaldaica Theologia, & calumniam sane redolet, nisi forte Philo Platonicam sententiam cum Chaldaica confuderit. Imo

Chaldaeorum de creatione mundi sententia.

ne Plato quidem negavit mundum esse opus Dei, licet Deum crederet propter animum eum in habitantem, bene monente STANLEIO in Histor. Philos.

§. XXXVII.

Vberius
explicatur.

Si ad Chaldæorum placita de mundo attendere lubet: videmus, ab unico & summo isto Deo secundum eorum sententiam omnia & sic quoque mundum emanasse. Mundum distinguebant in *Empyreum, Methœreum & Materialem*. Primo totum continetur univrsum tanquam in loco suo; alter complectebatur stellas fixas atque planetas; tertius denique aërem, aquam & terram; referente STANLEIO l. c. Et quia Chaldæorum Sapiencia non solum fuit antiquissima, sed & ad reliquas transit gentes (§. 26.), inde factum est, ut reliquæ gentes orientales eidem subscriberent sententiæ.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Thracum de mundo philo-
 sophia, cujus auctor dicitur ORPHEVS, Thra- cum de
 eo redit: Vniversum ex æthe- ista opi-
 re ortum esse. *Stellas fixas ex* nio.
æthere aut igne compactas esse,
earum quamlibet esse mundum in
æthere suspensum, terram nostram
ex Chao ortam, eiusque formam
ovo similem esse, & quæ alia sunt
*eiusdem tenoris. conf. *Obs. Hall.**
*Zom. VI. *Obs. XXIX. de Phil.**
Orph.

§. XXXIX.

Maioribus nostris una cum Gallo-
 Gallis in Historia Philosophiæ con- rum.
 ceditur locus. Multa de mundi
 ac terræ magnitudine, de rerum
 natura, de mundi huius Παλιγ-
 γενεσία, magnis periodis per aquam
 & ignem disputasse Druidas, scri-
 ptores referunt fide digni.

§. XL.

In Philosophia Græcanica non Græco-
 deficiunt, qui dependentiam mun- rum.
 di

di a Deo docuerunt. Sufficiat unicum adduxisse PYTHAGORAM, Italicæ Sectæ conditorem. Sed quod mundum pro emanatione ex Deo habuerit, omnino negari nequit. *HEINEC. Hist. Philos. §. 43. p. 93.* Nec unquam paganus quidam mere sibi relictus persuadere sibi potuit, aliquid ex nihilo posse fieri, quia supra rationis captum pene ista posita est sententia. Ideo vel emanationem defendebant, vel ad coæternitatem confugiebant materiæ ex qua Deus deinde mundum formaverit. In qua sententia præter alios Platonem fuisse, novimus. Vtrumque absurdum esse, iam demonstratu facile est.

§. XLI.

Roma-
norum.

Romanorum desideras testimonia? CICERONEM audias in *lib. de nat. D. §. 90.* ita scribentem: Si quis intueatur motus perpetuos & certos, vicissitudines, ordines rerum coelestium tot tantarumque; necesse est, ut fateatur, hæc cuncta guber-

gubernari a mente aliqua. Cum autem nec mens, nec potestas humana possit hoc efficere: Deus vnus potest esse architectus & rector tanti operis ac muneris. In eo sc. omnes conveniunt gentes, etiam Indorum Gymnosophistæ, mundum a Deo dependere, sed de modo ipsis non eadem est sententia. Acutissimus T. BURNETIVS in *Archæologia Philos.* uberrime recenset pagnotorum de mundi ortu effata. Velim etiam legas; quæ celeb. DARIUS in differt de mundo ejusque conceptu &c. quæ Jenæ prodiit 1741. commentatus est, inprimis sect: I. ubi diversos gentium de mundo conceptus collegit.

§. XLII.

In Operibus Dei pertractandis creationem mundi excipit gubernatio atque providentia Dei. Hanc omnes concesserunt paganorum philosophi saniores ac moratiores. Chaldæi eandem credebant, testante STANLEIO l. c. Apud Græ-

De providentia ac gubernatione divina huius universi opiniones veterum.

COS

COS SOCRATES inprimis & PYTHAGORAS gubernationem Dei atque providentiam clarissimis asseruerunt verbis, SENECA & CICERO, philosophi illi practici supra vulgus sapientes, eandem strenue defenderunt. Prior peculiarem nobis reliquit librum de providentia. Alter *lib. I. divin. §. 117.* ita: *Mundus administratur providentia Deorum, iidem consulunt rebus humanis, non solum universis, verum etiam singulis.* Locus etiam hanc in rem illustris legitur apud eundem *Aut. l. 3. de Leg. §. 15.* *Hoc sit persuasum hominibus omnibus, Deos esse dominos ac moderatores rerum omnium, & ea, quae gerantur, geri numine ac iudicio eorum: eosdem intueri, qualis mente quisque sit, & habere rationem piorum atque impiorum.* Usus huius veritatis statim subiicit, ita pergendo: *Si mentes fuerint imbutae his opinionibus, metus supplicii divini revocabit multos a scelere.*

§. XLIII.

Sed, quid si fatum opponas, quod plurimæ gentes intermiscuerunt providentiæ, & a profertibus variis innotuit nominibus? vid. dissert. nostr. *de sapiente obligatione divina per fata*, §. 12.

Obiectio de Fato, præprijis Stoico de-sumta, atque soluta.

Omnino graviter peccarunt alto intellectus culmine delapsi, qui absolutam & æternam rerum seriem, quam ne Deus quidem mutare possit, statuerunt. Haud tamen improbabile est, eos, quibus sana mens fuit in corpore sano, fatum quidem admisisse, sed providentia divina non destitutum. Quod si pro immutabili, æterno ac sapientissimo Dei decreto, nexum eventuum in mundo necessarium introducente, sumserint, nihil ibi erroris commisisse videntur.

Inprimis nescio, qui factum sit, ut multi recentioris ætatis scriptores maxime abominandos errores, nihilque veritatis, in omni fere antiqua philosophia, præsertim Stoicorum invenerint, Stoicis nempe

nempe fatum imputatur admodum horrendum, adeo, ut Deus ipse ad sempiternam illam indeclinabilemque rerum seriem pertineat. vid. cel. HARTMANNI Anleitung zur Historie der Leibnizisch-Wolffischen Philosophie, p. 1048., in illustri Commentatione de Deo, mundo, homine atque fato. „ Si
 „ mihi, inquit egregie, Stoico-
 „ rum causa foret peroranda, ego
 „ ipsos ab Atheismi labe absolve-
 „ rem. Nam ex doctrinis facilio-
 „ ribus & virtutis studio diudi-
 „ canda sunt systemata, non ex
 „ obscurissimis & abstractis de fa-
 „ to tris, quas illi imbecillitate
 „ ingenii magis, quam superciliis
 „ contra Deum sublatis, expedi-
 „ re non potuerunt. „

SENECAE philosophi Stoici maximi, si evoluimus scripra, ibi cuncta per fata regi sapius legimus; Sed providentia divina fatum tale introducens atque dirigens non minus luculenter docetur.

§. XLIV.

§. XLIV.

Rectæ rationis lumine adiiuti, post multas controversias, hodie tandem certe novimus, dari nexum mundi & physici & moralis universalem, a Deo mundum optimum producente determinatum, adeo, ut nexus iste necessitatem quandam involvat hypotheticam. Et forsitan quoque Stoici talem prædestinationem putarunt philosophicam (§. 43.). Quæ vulgo de EPICURO providentiam Dei negante narrantur, multa adhuc disputari possent, si apologiam pro Epicuro iam scribere nobis esset animus. Interim conferas velim, quæ b. STOLLE in der Heydnischen Morale, hanc in rem bene adnotavit.

Fatum
rationabile.

§. XLV.

Nimiam prolixitatem incurremus, si omnia & de dæmonibus, & de immortalitate animæ ac resurrectione Gentilium placita hic transcribere vellemus, quæ etiam

Alia
gentilium placita, & quidem

ex

ex parte ad Theologiam possunt referri paganorum. Interim tamen pauca adiiciemus; quæ Lectorum forsan attentione digna sunt.

§. XLVI.

1.) de
dæmo-
num na-
tura, &
obfessio-
ne

Quæ Chaldæorum fuerit sententia de spiritibus, in Historia Philos. versatissimus docet STANL. P. XIII. Sect. II. C. 29. Spiritus mali malos invadere dicuntur ex Orientalium opinione, ut notat JAMBlichivs, quem sequitur PSELLVS in Orac. p. 120. ubi explicat hæc verba τῶν ἀγγέλων χθονὸς οὐκ ἔστι, animalia enim terræ ait esse dæmonas, vas vero temperationem corporis. Probabile est, Judæos tempore Christi simile quid credidisse, quod forsan occasionem dedit parabolæ, quæ extat Matth. XII. 43. sqq. Morbi quoque ab ipsis creati dicuntur apud Chaldæos & Persas, referente STANLEIO l. c. Spectra dæmonum apparitiones putantur. De obfessione quoque hominum a dæmonibus facta,

facta, varia sibi persuaserunt Chaldaei, de quibus STANL. consulas, l. c. cap. 16. In animalia bruta subinde impetum faciunt, non quia ea ullo odio prosequuntur, aut eis nocere volunt, sed quia ex Orientalium opinione mirum in modum animali calore capiuntur. Videtur hæc opinio nata esse ex eo, quod animadvertissent, bruta interdum inusitatis motibus agitari, & veluti spontaneo exitio perire. Constat ex Matth. VIII. 31. demonia a Christo petiisse invadendorum porcorum veniam, eosque in lacum præcipites egisse,

§. XLVII.

Ad statum animæ post *διαλυσιν* 2.) de a corpore factam quod attinet, hæc Orientalium doctrina fuit, si immortalitate animæ. Platonicis credimus; nimirum, certos esse Deos qui reducant animas ex corpore. JAMBlichivs scct. VIII. cap. 8. præter alia hæc habet: *a primo descensu propterea demisit Deus animas, ut rursus ad*
D ipsum

ipsum revertantur; neque igitur mutatio aliqua fit, per eiusmodi reductionem, neque pugnant descensus & adscensus animarum. De adscensu & dæmone ψυχοπομπῶ legi etiam potest PLATO in *Phædone*. P. D. HVETIVS in *Origenianis*, non Origenem modo, sed & veteres Judæos & Christianos similia sensisse ostendit. Nihil ibi quidem videri potest rationi contrarium. Patet enim exinde & dependentia animæ a Deo, eisdemque immortalitas. conf. parabola de Lazaro & viro divite, qua Angeli animam prioris efflatam in sinum Abrami devolvisse dicuntur. Luc. XVI. De animæ immortalitate speciatim loquitur PAVSANIAS, vir infinitæ lectionis & diligentissimus, *Messeniacor.* IV. p. 277. Ἐγὼ δὲ Χαλδαίαις καὶ Ἰνδῶν μαγῶς πρῶτος οἶδα εἰπόντας, ὡς ἀθάνατος ἐστὶν ἀνθρώπων ψυχὴ. Καὶ σφίσι καὶ Ἑλλήνων ἀλλοὶ ἴε ἐπειδήσαν καὶ ἐχρηίσαν Πλάτων ὁ Ἀριστωνος. i. e. *Ego Chaldaeos & Indorum magos primos*

nos scio dixisse, *immortalem esse hominum mentem. Illis autem assenserunt cum alii Græci, tum potissimum Plato, Aristonis filius.* Romanorum sapientia a Græcis profecta eandem fovebat sententiam, uti *Cicero, Seneca & alii multis in locis testantur, quorum effata hic omnia transcribere, commentationis nostræ vetant limites.*

Memoratu dignum est, Chaldæos animo post *διαλυσιν* a corpore, subtile quoddam corpus æthereum s. *ειδωλον* tribuisse, quo mediante distinctas conservare possit ideas, & veritates scire, quæ a sensuum cognitione proficiscuntur. STANL. l. c. cap 10. Quatenus hæc Chaldæorum sententia cum recentiorum quorundam hypothese conveniat, B. L. sic iudicare.

§. XLVIII.

Resurrectionem corporis a 3) de Chaldæis esse creditam, LAERTI-
 vs in *Prooemio ex Theopompo* resurrectione corporis.
 D 2 philip-

philippicor. VIII. docet. : ἀναβι-
 ῶσεσθαι κατὰ τῆς μάγης τῆς ἀνθρώπων,
 καὶ ἐσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα αὐτῶν
 ἐπικλήσει διαμενεῖν : *revicturos se-
 cundum Magos homines, & futu-
 ros immortales, & omnia que sunt,
 suis invocationibus conservari.* En
 quædam invocationis Sanctorum
 vestigia! A Chaldæis idem sum-
 fisse videatur merito *Democritus*,
 qui eorum Auditor fuit, teste eo-
 dem Laërtio. A Democrito au-
 tem resurrectionem fuisse certam
 habitam apparet ex *Plinio* l. VII.
 cap. 55. Egregia sunt, quæ *PLA-
 TO* in *Politico* p. 175. ita dixit:
 ἐκ τῶν τετελευτηκότων αὐ κειμένων δὲ ἐν
 τῇ γῆ πάλιν ἐκεῖ εὐνισαμένους καὶ ἀναβι-
 ῶσαμένους, *ex mortuis & iacentibus
 in terra rursus ibi consurrecturos
 & revicturos.* Illustris quoque
 hac de re extat locus *SENECÆ*
Ep. XXXVI. *Mors, inquit,
 quam pertimescimus ac recusamus,
 intermittit vitam non eripit, veni-
 et iterum, qui nos in lucem repo-
 nat dies, quem multi recusarent,*
 nisi

nisi oblitos reduceret. Dubitabis forsan Amice Lector, talia ratio sibi relicta docere posse; suscipi-rem huius rei probationem, nisi viri acutissimi quidam specimina docta dedissent, quorum nomi-nasse sufficiat, quod clar. PFLVE cum orbe erudito communicavit, & alterum illud, quod celeb. J. E. SCHVBERT haud ita pridem ty-pis exscribi curavit.

§. XLIX.

Hæc sunt, quibus hac vice dogmata paganorum saniora de Deo rebusque divinis in compendio conspicienda dedimus. Restat igitur, ut de Cultu divino Gentilium, quatenus rectæ ratio-ni fuit adcommodatus, dicamus; quod, ut promissis fidem faciamus (§. 3.) sequente fiet sectione.

Conclu-
sio.

Sectio II. Practica

Cultum Divinum sanæ rationi conformem, explicans.

§. L.

Cultus
Dei quis
& quo-
tuplex?

Cultus Dei in genere est directio actionum liberarum ex motivis a Deo sumtis. Si motiva illa sint perfectiones divinæ & actiones liberæ cum illis re vera cohareant: tunc *verus* est Dei cultus. Quousque agens morale nexum eum intelligit, & appetendo attendit, eousque cultus dicitur *rationalis*. Differentiam cultus istius variam esse posse, testatur ipsa experientia. Actiones istæ, quas omitteremus, nisi animus divinarum rerum cognitione imbutus esset, constituunt cultum Dei *immediatum*; *mediatum* conspicimus in illis actionibus, quas viri honesti non penitus negligerent, sed, etiamsi sine divina cognitione forent, ex aliis susciperent

rent motivis, ignobilioribus quidem, & plerumque debilioribus. Cultum Dei *internum* dixeris complexum actionum animæ immanentium cum perfectionibus divinis conspirantium, qui potest esse externus simul, quando hæ actiones per facultatem locomotivam sese externe produunt.

§. LI.

De Cultu Dei rationali diximus, & existimo esse vocis potestatem omnino illi conformem, quam testimonia postulant divina.

Cultus Dei rationalis a revelatione commendatus.

Maius est errandi periculum in Germanico, quam in Græco sermone. De Germanico sic habet: fide Concordantiarum Agricola sunt in Versione b. Lutheri 70. loca, quibus in bonam partem dicitur ratio cum derivatis suis; in malam hæc pauca, 2. Cor. X. 5. Ephes. II. 2. Col. I. 21. II. 4. De utrisque sic iudicat ill. BILFING. *dissert. de cultu Dei rationali, Tubing. 1721. hab.* nullum esse ex

omnibus locum, qui nostram respuat significationem (§. præc.) modo memineris, ubi in malam partem accipitur ratio, vel ratiocinationes potius; ibi nexum intelligi quidem, sed apparentem tantum, indicio loci Col. II. 4. ubi, *ne quis vos παραλογιζήται, falso ratiocinando fallat, sermonis probabilitate*: quid falsa notat ratiocinatio? quid probabilitas sermonis? si nexum rerum apparentem excludas. Hæc in eorum gratiam monere volui, quorum obiectiones ad nauseam usque semper eo redeunt: Scripturam Sacram omnem Cultum Dei a ratione profectum reiicere: quia vox *ratio* in Sacris litteris semper in malo sumeretur significatu,

§. LIII.

Quod illustatur. Cultus Dei philosophicus s. naturalis, re-

Ipsam cultus rationalis vocem & potestatem sumimus ex Rom. XII. 1. ubi alii quidem per cultum rationalem intelligunt oblationem hostiæ rationalis, in oppositione

fitione ad veteris Testamenti sacrificia. Sed quis ideo Cultum ^{velatus, & mixtus.}
 Leviticum irrationalem s. brutum dixerit, quoniam hostiæ offeriebantur irrationales & brutæ. vid. ill. BILFING. dissert. laudat.
 §. 4. A Cultu autem rationali probe distinguas Cultum Dei *philosophicum*. Si nempe ex sola ad me & creaturas attentione facta hauserim de Deo notitiam, quæ mihi aliquid agendum aut omitendum esse suadet, Cultus ille *philosophicus* est et *naturalis*. Factum enim potest esse revelatum, nexus autem actionum nostrarum per sanæ rationis principia patere potest, v. gr. Matth. XIX. 4--8. Accidere quoque potest, ut factum naturaliter constet, sed ut de nexu vel non cogitaverint homines, vel eundem non perspexerint, verum ex revelatione demum intellexerint. Quale est alterum Christi Matth. V. 45. Cultus illius philosophici duo igitur sunt momenta: *alterum*, ut illa

Dei notitia ex solo naturæ lumine veniat; *alterum*, ut & nexus eius cum actione nostra perspiciatur sola vi ingenii humani. Si utrumque hoc ex revelatione scias divina: Cultus dici *revelatus* debet: Si alterutrum tantum: *mixtus* adest.

§. LIV.

Deus est
colen-
cus.

Omnibus hæc erat sententia paganis: *Deum esse colendum*. vid. SENECA, qui hanc in rem pro more suo scripsit egregie Epist. 95. p. m. 628. nec minus CICERO I. nat. §. 4. Pietate, inquit, adversus Deum sublata, fides etiam & societas humani generis, & excellentissima virtus iustitia tollitur. Id. 1. 2. de Leg. ita: Debemus colere Deos. Cultus autem Deorum optimus est, ut veneremur semper eos mente pura, integra, incorrupta.

PHOCYLIDES in Poëm. admonitorio v. 6.

Πρῶτα Θεῶν τίμα - - -

primum

primum Deum cole. quale plerisque Grajorum Poëtis exordium erat in carminibus suis adhortatoriis, primum officia erga Deum commendando.

§. LV.

Quoniam Cultus Dei philosophicus & naturalis consistit in directione actionum liberarum ex motivis a Deo sumtis & quidem naturaliter cognitis (§. 53.): ostendere nobis incumbit, Gentiles faniores motiva bene agendi sumfisse a perfectionibus Dei. Sic *Omnipræsentia* Dei ipsis erat motivum bene agendi (§. 16.) *Perfectiones divinæ* ipsis motiva præbuerunt, ut actionibus bonis similes evaderent Deo (§. 21.) *Providentia* atque gubernatio Dei, ut metu supplicii divini revocentur homines a scelere (§. 42.).

Cultus Dei philosophicus a paganis præstitus.

Quia etiam, motiva agendi a perfectionibus divinis desumere, nihil aliud est, quam imitari Deum, s. similis eidem evadere: hic quorundam

rundam paganorum effata audire refert. SENECA Ep. 96. ita: *Vis propitiare Deum? Esto bonus. Quisquis imitatus est eum, satis coluit.* Huc quoque pertinet SEXTI sentent. *ille honorat Deum optime, qui facit mentem suam similem Deo, quantum potest fieri.* Nec minus PLATO in Theat. *Conandum est, inquit, ut efficiamur similes Deo, quantum licet homini.* Quin idem Plato, philosophus suo tempore acutissimus, beatitudinem hominis ponere non dubitavit in ὁμοιωσει τῷ θεῷ. Hæc si gentilium effata conferas cum præceptis Christi, Servatoris optimi Matth. V. 48. exinde rationabilitas cultus eiusmodi a gentilibus commendati satis luculenter apparebit.

§. LVI.

Et quidem 1) internus, qui varia sub se comple- Jam quidem primo nobis de cultu Dei interno, quem supra generatim indicavimus (§. 50.), agendum est, quatenus ille apud gen-

gentiles rectæ rationis principiis ^{ctitur officia.} fuit adcommodatus. Officiâ in specie ad illum pertinentia paganorum effatis illustrabimus. *Officium* autem erga Deum est actio libera, cuius motiva sunt perfectiones divinæ (§. 55.).

§. LVII.

Pietatem philosophicam si ^{I. Agnitio Dei recta.} spectes, ista absque Dei agnitione distincta concipi non potest. Primum igitur officium erga Deum est agnitio ipsius. Recte EPICTEΤ *Enchirid.* cap XXXVIII. τῆς περὶ τῆς θεᾶς εὐσεβείας ἴδι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὁρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων, καὶ διοικόντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Religionis erga Deos immortales precipuum illud esse scito: rectas de iis habere opiniones, ut sentias, & esse eos, & bene iusteque administrare universa.* Huc quoque pertinet illud, quod scripserat de Gentilibus Apostolus, φανερόν εἶναι τὸ γνωσθὲν τῷ θεῷ. De modo, quo Gen-

Gentiles Deum agnoscere potuerunt, & agnoverunt, iam supra diximus (§. 8.).

§. LVIII.

II.
Amor
Dei.

Qui Deum agnoscit, is perfectus et ones quoque eius agnoscit, & quoniam istæ relationem quandam habent ad hominem, ideo & illis voluptatem percipit, atque in amorem Dei fertur. Jam quia homo ad Deum agnoscendum obligatur (§. 57.), *Deum quoque amare tenetur.* De amore erga Deum multa testantur paganorum effata. *SEXTI* sententia hæc habet: *Dilige Deum plus quam animam, si non diligis Deum, non ibis ad Deum. Non amabis autem Deum, nisi habueris in te aliquid simile Dei.* (§. 55.). conferri merentur, quæ simili modo præcipit revelatio Matth. XXII. 37. & passim.

§. LIX.

III.
Timor
Dei filiorum
aliorum.

Qui Deum super omnia diligit, is multo magis veretur, ne quid

quidquam committat, quod voluntati Numinis adversum. Cura sollicita, ne alter amatus offendatur, *Timor* dicitur *filialis*; cui opponitur *Timor servilis* s. cura sollicita, ne alter offendatur ob poenarum metum. Quum igitur ad amorem Dei simus obligati (§. 58.): Deum quoque timore filiali profectui tenemur. Desideras, Amice Lector, huius rei paganorum testimonia & exempla? Statim hæc in promptu sunt. CICERO 2. offic. §. II. *Pietas, inquit, & sanctitas efficit Deum placatum.*

DEMOPHIL. sent. ita: Εαν αεί μνημονεύης ότι οπα δ'αν ή ψυχη σε και το σωμα εργον αποτελει, Θεος εφεσηκεν εφορος, εν πασαις σκαις ευκαις και πραξεσιν, αιδεδηση μεν τε θεωρα το αλισον, εζεις δε τον θεον συνοικον. i. e. *Si semper memineris, quocunque demum loco anima aut corpus tuum aliquid perpetret, Deum inspectorem adesse; in cunctis quidem Orationibus actionibusque tuis verberis inspectoris presentiam, quem nihil*

*nihil latet : Deum vero intimum
pectoris hospitem habebis. HORAT.
quoque alio loco.*

*Oderunt peccare boni virtutis
amore.*

Virtus autem venit a Deo; & nemo vir bonus est sine Deo, teste Seneca, Ep. 41. Idem SENECA Ep. 47. dum amorem fervorum præ timore laudat, ita: *Non potest amor cum timore misceri. Dominis non parum esse debet, quod Deo satis est, qui colitur & amatur.* conf. quæ dixit D. Joannes Ep. I. cap. IV. 18. & passim. Senecam vero hic de timore servili loqui, extra omne est dubium. Aliquando ita etiam timorem filialem exprimit, dicendo: *Deo parere libertas est.* de quo egit M. Jo. Frid. STOCKHAVSEN, frater meus germanus, in dissertatiuncula, *utrum Senecæ dictum, Deo parere libertas est, & oraculum S. Petri, liberi, sed tanquam servi Dei, inter se conspirent?* Giesæ 1739. hab.

§. LX.

Timorem Dei excipit *reverentia Numinis*. Qui nempe ad perfectionum divinarum magnitudinem attendit, is non potest non easdem admirari, Deum & sibi & rebus omnibus ceteris præferre. CICERO 2. de Leg. §. 71. *Debemus, inquit, colere Deos. Cultus autem Deorum optimus est, ut veneremur semper eos mente pura, integra, incorrupta. Deus habet locum nullum gratiorem in terra anima pura.* & SENECA. Ep. 76. *Vir bonus est summæ pietatis (reverentiæ) erga Deos.*

IV.
Reverentia
Numinis.

§. LXI.

Homo in voluntate Numinis acquiescere debet, i. e. convictus esse, omnia quæ in mundo fiunt vel permittuntur a Deo in bonos dirigi fines. CICERO 2. de Leg. §. 15. *Hoc fit persuasum hominibus omnibus, Deos esse dominos ac moderatores rerum omnium & ea,*

V.
Acquiescentia
in
Voluntate
Dei.

E

que

quæ gerantur, geri numine ac iudicio eorum &c. JUVENAL, Sat. X. v. 347.

Permittes ipsis expendere numinibus quid

Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris.

Nam pro incundis aptissima quæque dabunt Diï,

Carior est illis homo, quam sibi &c.

Velim quoque legas, quæ M. AVRELIVS in libro *περὶ εὐτυχίας καὶ κατὰ φύσιν* elegantissime hanc in rem scripsit, præprimis quidem lib. VIII. cap. 47. & l. IX. cap. 7. Cum acquiescentia ista coniuncta est *fiducia* animi in Deum, quæ nihil aliud est, quam lætitia de bonis certo a Deo expectandis. Idem M. AVRELIVS lib VII. cap. 41. hoc erga Deum officium pro more suo egregie illustrat. SENECA etiam huius rei testis est lib. IV. de Benef. cap. 3. 4.

§. LXII.

Is, qui Deum, cuius perfectiones non perspicit, metuit, ^{VI. Superstitio evitanda.} *superstitiosus* vocatur. Omnis cum Superstitio ex timore fervili & ex falsis de Deo conceptibus proveniat: ista viro probo est fugienda (§. 57.). Idemque voluit THEOPHRASTVS *Charact.* p. 47. dum superstitionem vocat, *δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, meticulosum erga Numen adfectum.* Per *δειλίαν* enim, teste *Casaubono in Not.* intelligit metum alium ab eo, qui pios decet: per *τὸ δαιμόνιον* & deos & demonas, & quidquid divinitatis esse particeps, male sana putavit antiquitas. Recte & eleganter b. HEINECC. *in Elem. Jur. Nat.* §. 133. schol. Nec quis negaverit, ex superstitione plurima maximaque incommoda redundare in rempublicam, ut non possis non mirari

Quantum religio possit suasisse malorum,

Si per religionem intelligas

timorem Dei, ab omni recta ratione seiunctum, i. e. superstitionem. Quo imprimis pertinet lectu dignissima JUVENALIS satyra XV. Sape namque contigit, quod ibi refert Poëta v. 33. sqq.

- „ Inter finitimos vetus atque antiqua similtas
 „ Immortale Odium, & nunquam sanabile vulnus.
 „ Ardet adhuc Ombos & Tenetyra. Summus utrinque.
 „ Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
 „ Odit uterque locus, quum solos credat habendos
 „ Esse Deos, quos ipse colit.

Exinde liquet aliqua ratione, cur cultus Dei ethnicus tot superstitionibus fuerit contaminatus, quæ sanioribus paganis fuerunt abominabiles. vid. VOSSII tr. *de ortu & progressu idololatriæ.*

§. LXIII.

VII.
 Invocatio Numinis in terra.

Qui firmiter persuasus est, omnia bona a Deo venire: is non potest non desiderare, ut Deus bene-

bona præsentia conseruet, plura
 in posterum conferat atque mala
 noxia vel avertat, vel ad bonum
 sibi finem dirigat; atque his ab-
 solvitur *Invocatio Numinis inter-
 na*. CICERO in Orat. pro Clu-
 ent. §. 194. hanc in rem bene
 scribit; *Mentes Deorum possunt
 placari pietate & religione & pre-
 cibus iustis, non superstitione con-
 taminata, neque hostiis cæsis ad per-
 faciendum scelus*. Et SENECA apud
Lactant. l. 6. Deus habet locum
 nullum gratiorem anima pura.
 Non templa sunt struenda illi e
 saxis congestis in altitudinem; est
 consecrandus cuique in suo pe-
 ctore. conf. dictum S. S. Act. VII.
 48. XVII. 24. 2 Cor. V. 1. Huc
 quoque pertinet exemplum, quod
 in *Timol.* laudat Corn. *Nepos* cap. 4.

VALER. l. 7. cap. 2. hæc no-
 bis de *Socrate* refert. *Socrates*,
 inquit, qui fuit quasi quoddam
 terrestre oraculum humanæ sapi-
 entia, arbitrabatur, nihil ultra
 petendum esse a diis, quam ut

bona tribuerent; cum ii soli sci-
rent, quid unicuique esset utile.
(§. 61.).

§. LXIV.

2) Ex-
ternus
Dei Cul-
tus, ad
quem
perti-
nent

Hæc de Cultu Dei interno. Ad
externum quod attinet, plura
omnino reperiemus hic dicenda.
Ad istum referre solemus preces,
hymnos aliosque ritus, quibus
Cultus Dei internus denotatur;
quo etiam pertinent sacrificia,
eorumque varia species.

§. LXV.

1.
Preces.

Preces sunt verba ore prolata,
quibus ea exprimuntur, quæ ani-
mo concipimus, dum Deum inter-
ne invocamus (§. 63.). Ad istas
hominem obligari, in omnibus
fere paganorum scriptis, tum pro-
faicis, tum metricis videre est.
(§. cit.). Preces autem istæ abs-
que invocatione interna esse non
debent, quia signo convenire debet
signatum. *PLINIUS* in *Paneg.*
hanc in rem bene ita: Animad-
verto

verto Deos non tam lætari precibus adorantium concinnatis arte & cura, quam illorum innocentia & sanctitate: & eum esse gratiorem Diis, qui intulerit delubris eorum mentem puram & castam, quam illum, qui eum carmine meditato accesserit. conf. quæ S.S. simili modo habet Joh. IV. 24.

§. LXVI.

Preces voluntati divinæ semper Istaque voluntati divina convenientes. dirigi debent convenienter. Ad perfectiones animæ prius est respiciendum, quam ad perfectiones corporis statusque externi. **SENECA** huius rei testis esto Ep. 10. Deum roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis &c. Laudabat *Socrates* has antiqui Poetæ preces: o Jupiter, ea quæ bona sunt, nobis orantibus aut non orantibus tribue, quæ vero mala, etiam orantibus ne concede. (§. 61.). Memoratu quoque dignæ sunt preces *Persarum*, qui, referente clari-

rifs. BRUCKERO, preces suas in plurali Deo obtulerunt, persuasi, unumquemque felicem esse, felicitate totius populi obtenta. Hinc, Orationem Dominicam apud Christianos pari modo in plurali adornatam esse, rationi convenit. De precibus Romanorum conf. NIEVPOORT *Antiqu. Rom.* p. 197.

§. LXVII.

II.
Cantus
& Hym-
ni.

Paganos divinas laudes hymnis permultis extulisse, aliosque cantus adhibuisse, quibus devotionem suam externe declararent: testantur ipsorum ipsa scripta & historiae veterum. Cantus vero ad cultum Dei externum pertinere, sana ratio probat (Ph. Mor.) Apud Chaldaeos & Persas Magi carmen recitare tenebantur. Versus fuisse, in quibus Deorum continetur Genealogia, existimat CLERICVS in *Not. ad Stanl.* Licet enim non existimarent Chaldaei Deos esse humana forma praeditos, attamen ab uno summo alios esse

esse prognatos censebant, ut ex Oraculis adparet. (conf. §. 29. 30.) Et hæc est vis vocis *θεογονία*; qua *Hesiodus* inscripsit poema similis argumenti. Præterea *Laertius* in *prooemio* observat Magos, *περι τῆς σοφίας θεῶν καὶ γενέσεως*, sermones habuisse. Itaque credibile est eos, dum sacra facerent, recitasse carmen aliquod, quo eorum contineretur Theologia.

J. CAESAR l. VI. B. G. cap. 13. sq. refert, Druidum discipulos multos didicisse versus, qui similis forsân fuerunt argumenti. De Cantibus & hymnis Romanorum, diligens ille Antiquitatis observator, NIEVPOORT l. c. plura habet.

§. LXVIII.

De Ceremoniis Gentilium Sacris, earumque moralitate nunc pauca restant dicenda.

Scilicet ambigere posses de gestibus, an homini liceat gestus, ceremoniasque & actus externos

III.
Cere-
monia
Genti-
lium;
quid de
iis senti-
endum?

E 5   defi-

definire, eo effectu, ut in illis consistat cultus divinus. Equidem si rationem audias, adeo illa nihil in hoc instituto mali deprehendit, ut eam rem suadeat potius, quam prohibeat. Novimus eum animi nostri esse genium, ut ad cogitandum de officiis suis excitari variis signis & possit, & subinde debeat. Signa illa si fuerint eiusmodi, ut in mentem revocent, quæ de Deo scire, credere, meditari, testari & imitari convenit; si eorum usus ea propter a nobis approbetur & frequentetur, ut hunc suum scopum attingant: cultus ille divinus est, conf. ill. BILFINGERI dissert. supra laudat. §. 9.

§. LXIX.

Statuæ.

Sic erigere *Statuas*, quarum aspectus moneat de beneficiis Dei ac eiusdem attributis, nihil utique continet minus laudabile: quamvis affingere illis similitudinem Dei, sit rationi contrarium & scripturæ sanctiori. vid. Exod. XX. 4.

CICERO

CICERO 2. Leg. §. 26. bene dictum est a Pythagora doctissimo viro, pietatem & religionem maxime versari in animis, cum rebus divinis operam damus in templis, cernentes simulacra Deorum. Postea vero rationis oblitis statuis ipsis exhibuerunt cultum adorationis. Orientales neque statuas, neque templa erexerunt, quod negarent Deos esse humanæ formæ, ac sub dio quasi aëri sacra facerent. Hinc quoque deductam esse censeo Græcorum coniecturam, Assyrios aërem adorationis cultu prosequutos fuisse. Eandem accusationem etiam erga Judæos tulerunt Græci, a quibus nubes & coelum, simili de ratione, adorari crediderunt. vid. IO. SELDENVM de D. S. Synt. 2. cap. ult.

§. LXX.

Idola igitur per statuas repræsentata superstitionis fuere progenies, quam saniores fugiebant pagani. Apud Chaldæos in Orac.

Chaldæorum
de Idolis iudicium.

§. 243. idola expressis dicuntur
verbis umbræ & imagines falso-
rum Deorum.

§. LXXI.

Cere-
monia
Tem-
plorum,
Oracu-
lorum,
Iudo-
rum &c.

De Ceremoniis Templorum,
Oraculorum, ludorumque in ho-
norem Dei ab antiquis celebrato-
rum quæ dicenda essent; in omni-
bus istis facile est invenire ali-
quid rationi congruum, sed su-
perstitionibus depravatum. Lu-
dos Romanorum ad eorundem sacra
spectantes pluribus descripsit
NIEVPOORT *Antiq. Rom.* p. 217.
De Oraculis ludisque Græcorum
præter alios egit clar. BRÜNINGK
Comp. Antiqu. Græc. Ut scilicet
templa exstruerentur conven-
tibus publicis & devotioni publi-
cæ destinata, non ac si Deus muris
& parietibus includi possit,
rationi congruum est. CICERO
2. Leg. §. 26. Censeo delubra
esse excitanda Diis in urbibus.
Nec sequor Magos Persarum,
quorum consilio Xerxes dicitur in-
flam-

flammaſſe templa Græciæ. Indi-
gnabantur quippe includi parie-
tibus Deos, quibus omnia debe-
rent eſſe patentia ac libera, quo-
rumque hic mundus omnis eſſet
templum & domus. Græci &
Romani melius ſenſere ac fecere:
qui, licet agnoſcerent divinum
numen eſſe ubique diſfuſum, ta-
men, ut auferent pietatem no-
ſtram in Deos, voluerunt illos in-
colere eaſdem urbes, quas nos.
Thales, qui fuit unus e ſapientibus
illis ſeptem, dixit, oportere
homines exiſtimare, Deos omnia
cernere; Deorum omnia eſſe ple-
na: ut ubique tam ſancte caſteque
agerent, quam ſi in fanis eſſent
maxime religioſis. Olim quo-
que tanta reverentia præſtabatur
templis, ut in iis exſecrare aut
mungere nefas eſſet, referente AR-
RIAN. in *Epictet.* l. 4. cap. 11.

§. LXXII.

De Sacrificiis apud omnes fe-
re gentes receptis obſcurior ratio
videtur gentiles

Sacrifi-
ciorum
apud
gentiles

origo
potuit
esse phi-
losophi-
ca & ra-
tionalis.

videtur originis. Ista rationabile
quid præ se ferre, mea sententia
dubitari non potest. Placent hic
ill. BILFINGERI meditationes,
quas dissertatione laud. habet, &
quarum hic copiam dare, lecto-
ribus meis forsan non erit ingra-
tum. §. IX. Vir acutissimus ita:
„ An omnino sacrificia ad cultum
„ pertineant naturalem? an tota tra-
„ ditioni debeantur? non examina-
„ bo quæstionem historice, sed phi-
„ losophice. Quæcunque sacrificio-
„ rum origo fuerit, *potuit* esse phi-
„ losophica & rationalis. Ut de ac-
„ ceptis e terra frugibus singulari
„ gestu testeris, te illas agnoscere
„ Dei beneficium, ideoque ante
„ usum earum aliquas Deo offeras,
„ frugum auctori: nihil nisi bonum
„ continet. Etiam de armentis of-
„ ferre Deo, & omnino ira consu-
„ mere, ut præter illam de Deo te-
„ stificationem nulli alteri usui abla-
„ ta adhibeantur, si nulla exinde
„ inopia offerenti aut aliis inferatur,
„ vel si ea alendis Dei ministris de-
„ stinente

„ stinentur: utique ex ipsius sanæ
 „ rationis dictamine laudatur. Ne-
 „ que adeo interest, cruenta fue-
 „ rint sacrificia, vel incruenta: post-
 „ quam nulla homini & brutis in-
 „ tercedit Juris communio. Hu-
 „ mana autem sacrificia, quin ipsi ra-
 „ tioni naturali derestanda habeantur,
 „ tur, dubitari cum aliqua veri spe-
 „ cie non potest. Hactenus ergo
 & approbat sacrificia, & ipsa ori-
 ginarie hominibus persuadere illa
 ratio potuit. Neque necessum
 est, pro sacrificiorum inter gentiles
 origine, revelationis furta in sub-
 fidium semper advocare. conf. quæ
 NIEVPOORT l. c. p. 199. sqq. de
 sacrificiis Romanorum habet.

§. LXXIII.

Omnino multa ludentibus ho-
 minum ingeniis tribuenda sunt,
 quæ Gentiles in sacrificiorum va-
 riis generibus observarunt. Ori-
 ginarie quidem semper in istis re-
 perire licet aliquid rationi congru-
 um, quo & pertinent imagines
 hyero-

Illustras
 tur.

hyeroglyphicæ, quibus ad cultum Dei in sacrificiis usi sunt. Exemplo res illustretur! Porcos Cereri coeperunt offerre, seu quod animal illud Cereri infestum esset, quoniam Poëtæ verbis, femina pando eruiisset rostro, annique spem intercepisset; unde impedimentorum averruncationem isto præfigurarunt sacrificio: seu quod e suillo rostro arandæ subvertendæque terræ ratio primum accepta esset; ut gratiarum actionem pro nobili invento testarentur. vid. cl. HEDER. Lexic. Mythol. voc. *Ceres*. Sacrificiorum aliorum varios ritus exhibet NIEVPOORT l. c. p. 199.

§. LXXIV.

Sacrificia expiatoria sunt superstitio- nis apud gentiles effectus. Quod ad sacrificia expiatoria s. piacularia attinet, quæ idem NIEVP. l. c. ex antiquitatis monumentis describit; lubens quidem fateor, ea superstitionis opera fuisse inter gentes, non Cultus veri aut tolerabilis portionem. Verba

Verba hic placent ill. BILFING.
 differt. cit. “ Neque enim, in-
 „ quit, ipsa de expiatione per sa-
 „ crificium persuasio oriri potest,
 „ nisi ex Revelatione, traditione
 „ aut falsis de Deo conceptibus.
 „ Ex Revelatione Judæis obrigit
 „ Sacrificiorum, etiam expiato-
 „ rii, modus, scopus atque usus.
 „ An ceterae gentes furto aut tra-
 „ ditione illa acceperint, an ex
 „ falsis de Deo conceptibus ipsæ
 „ exsculperint; quod causæ me-
 „ rita nihil interest. Traditio-
 „ nem enim, si quæ fuit, vide-
 „ mus mutilam parte sui princi-
 „ pe, quæ ad typum pertinet:
 „ videmus affumentis misere de-
 „ formatam: videmus ad scopos
 „ detortam plane contrarios. Si
 „ argumentis eruta est philosophi-
 „ cis illa de expiatione sententia,
 „ non potest non multos de Deo
 „ errores continere isthæc ratio-
 „ cinationum series. Scio, in
 „ originibus rerum, præcipue
 „ in inveniendis ceremoniis, non

F

ex-

„ expectandos esse positos supra
 „ omnem exceptionem Syllo-
 „ gismos: sufficere analogias, si-
 „ militudines, allusiones, & quid
 „ non? dico autem, ista quaecun-
 „ que fuerint, si expiatoria per
 „ solum hominis ingenium sacri-
 „ ficia producant, non posse sine
 „ falsis de Deo conceptibus pro-
 „ cedere., Haec BILFING. In-
 „ terim conjectura haud improba-
 „ bili credere fas est, expiatoria pa-
 „ ganorum sacrificia primam traxis-
 „ se originem magis ex bonis ani-
 „ mæ motibus, quam ex puris &
 „ distinctis de Deo notionibus.
 Quæ de agrorum, urbium &c.
 lustratione ejusque ritibus Roma-
 norum narrat NIEVP. l. c. eo-
 rum forsan adhuc vestigia quæ-
 dam hodiernum supersunt.

§. LXXV.

Obser- In sacrificiis aliisque sacris exter-
 vationes nis perficiendis, saniores pagano-
 quæ- rum philosophi præcipiebant potif-
 dam ve- rum philosophum, puram, intemeratam &
 terum castam admovere mentem, ideo-
 de sacri- que
 ficiis.

que credebant, Deum plus animum respicere sacrificantis, quam sacrificium ipsum; quæ sententia rationi optime congruit. SENECA Ep. 116. & lib. 1. benef. cap. 6. ita: *Deus colitur non corporibus opimis taurorum contrucidatis non auro, non argento, non stipe infusa in thesauros: Sed voluntate pia & recta.* Itaque boni sunt religiosi etiam oblato farre ac farina; mali contra non effugiunt impietatem, quamvis cruentaverint aras multo sanguine. conf. dicta Script. S. Amos V. 21. Es. I. 11. XLIII. 23.

Neque tam sumtuosis delectari Deum sacrificiis, quam castis & pura mente oblati, recte dixerunt pagani. Huc spectat lex, quam CICERO l. 2. Leg. §. 19. ita perhibet: *Homines adeant caste ad Deos, adhibeant pietatem, amoveant opes;* quocum consentiunt multi alii.

§. LXXVI.

Cultus etiam divinus inter gentes distingui potest in *vulgarem* s. communem, & in *arcanum*

Cultus Dei est vel vulgaris, vel arcanus.

Vtrius-
que in-
ter gen-
tes ratio
exponi-
tur.

num f. mysticum, uti STANL. & BRVCK. bene adnotarunt. Illum (vulgarem), plebs f. vulgus sequebatur; hic vero (arcanus) dogmata complectebatur sublimiora, quæ nemini fere nisi regibus & sacerdotibus nota fuerunt. Apud Græcos Orpheus primus talem cultum Deorum arcanum introduxisse putatur. Apud Orientales Magi sacris intererant arcanis. De Magis Chaldaeorum & Persarum quid sentiendum, erudite ostendit CLERICVS in *Indice Philog. ad Stanl.* Istorum Magiam in cultu Deorum arcano potissimum constituisse, probat cel. BRVCKERVS. Præter hunc autem rebus medicis quoque dabant operam, & somniorum fuisse videntur conjectores.

§. LXXVII.

Arcanus
Dei Cul-
tus fuit
præstan-
tior vul-
gari.

Arcanum istum Deorum cultum maxime alienum fuisse a vulgari erroribus & superstitionibus maxime contaminato, admodum proba-

probabile est. Ego saltem nunquam a me impetrare potui, ut iis assensum præbeam, qui omnem theologiam naturalem vulgi cum eruditionibus communem fuisse defendunt. Viri tanto rationis lumine pollentes, quales nobis mirandis exemplis exhibet antiquior ætas, certe crassissimos illos errores, qui & idiotas fere omnis religionis fugiunt, nunquam re vera crediderunt.

Populi ignorantiam istiusmodi erroribus intermixtam aptam & proficua[m] putabant reipublicæ, ex rationibus quidem politicis, sed male applicatis. Inde factum est, ut quivis naturæ effectus rariores, tot a vulgo crederentur miracula, non nisi maximas animorum turbationes secum ferentia. Physices enim notitia plane latebat vulgum, cui etiam tot credo deberi superstitionis genera. vid. VOSSII *tr. de Idololatr.*

§. LXXVIII.

Myfte-
ria Eleu-
finia.

Apud Græcos innotuerunt *Mysteria Eleufinia*, ſ. ſacra opera atque occulta, quibusdam ceremoniis atque ritibus occultis celebrata Eleufine Atticæ oppido, cultus divini cauſa, quibus meliorem de divina natura ſententiam traditam, atque præcepta ad mores corrigendos, vitamque honeſte agendam, docebant. Vicia maxime horrenda & luce non digna ſub iſtis latuiſſe, multi nobis perſuadere voluerunt operoſe magis, quam ſolide. Sed juſtam eorum deſenſionem adhuc nuper ſuſcepit V. C. Io. Aug. BACHIVS in diſſert. peculiari, de *Mysteriis Eleufiniis*, Lipſiæ hab. 1746.

§. LXXIX.

Virtutes
paganorum non
faciunt
ſplendida
vicia.

Offert ſe nobis hic occaſio, aliquid contra eos monendi, qui virtutes paganorum, argumento nescio quo, nonniſi ſplendida eſſe vicia, dictatoria voce jaſtitant. Aut enim virtus philoſophica nul-
la

la est, aut virtus inveniri potest in exemplis paganorum. Dantur sc. varii virtutis gradus, pro variis ad actiones liberas motivis. vid. cel. CARPOVII dissert. de gradatione virtutum morali, & ill. BILFING. *Dilucid.* §. 469. p. m. 597. & 598. Sicque non negamus, religionem Christianam ad sublimiorem compellere virtutem, licet virtus, quæ philosophica dicitur, ex lege fluat naturali. Præterea mundo corrupto satius conducere putaverim, exempla ipsi virtutis ex antiquitate reperere, quæ quasi e specula lumen ostenduntur, quam vitiolorum ex vetustate fomenta quærere, quibus & suis fucum inducere possint homines vel pagana virtute inferiores. Notum est, mundum exemplis magis regi, quam rationibus. Omnino mihi adeo mirum visum, quod vir quidam inter doctos celeberrimus, haud ita pridem, Socratem ceu hominem viciosissimum,

famosam ejus mulierem autem tanquam feminam omni voto meliorem, contra testimonia historica eaque fide dignissima scripto quodam nuper edito, descripserit.

§. LXXX.

Nec fabulae antiquae traditioni debent originem ex Revelatione.

Sed neque alterum illud extremum adprobari potest, quo illi, qui ingenio ludenti nimis indulgere videntur, totam antiquarum fabularum doctrinam, quam Mythologiam vocamus, ex sacris repetunt litteris; & modo ex tricipiti Cerbero Trinitatis mysterium excutere cupiunt, modo ex Saturno Noachum facere audent. Notum est enim, Poetas veteres seculum aureum sub temporibus constituisse Saturni, i. e. optimam felicissimamque aetatem. Sed temporibus Noachi, quales fuere mores hominum, ut *Seculum aureum* exinde deduci possit? *PALEPHATVS de Incredibilibus* ita plerasque interpretatur fabulas. Optima hujus libri editio est

est Thomæ Gale in opusculis My-
thologicis, Physicis & Ethicis;
Lond. & Amstel. 8.

§. LXXXI.

Ejusdem farinæ censeo illo-
rum conjecturas, qui, quidquid
boni cogitaverint pagani, illud a
Judæis didicisse putant. Accedit,
Josephum & Porphyrium illud de
Pythagora testari, eumque ex
Jamblichii testimonio, in monte
fuisse *Carmel*. Præter multa alia
hic monere sufficit, neque Jo-
sephum neque Porphyrium esse
scriptores coævus. Alio tempo-
re magis opportuno uberius pro-
babo, philosophos gentilium ni-
hil didicisse ab Ebræis. Nam qui
doctrinas vere judaicas atque fun-
damentales rejiciunt, illi a Judæis
nihil omnino didicerunt.

Neque
Revela-
tionis
furta
probari
possunt.

Sectio III.

quæ

Fata Theologiæ Naturalis
inter Gentes recenset.

§. LXXXII.

Rationes
varia
deprava-
ta Reli-
gionis
natura-
lis inter
gentes.

Scintillas rationis varias emi-
care in Ethnicorum scriptis aut
factis, licet obruta fuerint tan-
dem superstitionis & vitiorum
cineribus, ex præmissis liquet.
Hæc ipsa tamen hominum vitio,
non ipsa religionis naturalis culpa
evenisse, nemo non concedet.
Cultum divinum naturalem in ori-
ginibus rerum nihil tam abomina-
bile habuisse, sed plurima, etiam
quodad externum cultum, ex re-
ctis de Deo conceptibus profluxisse
probabile est. Ex intuitu hujus
universi veram de Deo notitiam
hauserunt. Verum autem vero,
uti subinde accidere solet, &
omnium fere gentium exemplis
illustrari potest, posteri a genui-
na Dei notione sensim deflecten-
tes,

tes. hanc ignorantiam tot superstitionis agrinum facundam matrem habuerunt, adeo, ut ingemiscas, illa ipsa, quæ rationis inter gentes supersunt, fictionibus & dolis sic oppleta esse, ut magis noceant additamenta impietatis, quam prodesse valeant oppressæ veri bonique reliquæ. Ita sc. sanæ rationis dictamina absque ulteriori examine, reliquis innotuerunt, perscrutatione nexus earum veritatum penitus neglecta. Inde coeperunt homines varias adjicere de rebus divinis conjecturas falsas, a sensibus profectas, quæ mox superstitioni ejusdemque effectui, puto idololatricæ viam pandebant.

Exemplo mihi esto *Epicurus*, cujus tota philosophia ita fuit famosa & suspecta, ut Atheismus, voluptas & omnis impietatis genus in ipso si non auctorem, certe tamen quærerent patronum. Sententia eorum fuit, qui omnem
paga-

paganorum philosophiam abominabilem credunt, & uti sapius id accidere solet, ex præjudicio auctoritatis, nondum penitus ex eruditorum Scholis ejecto. Justam Epicuri defensionem præter *Gassendum* & alios suscepit b. G. STOLLE in der heidnischen Morale. Negari tamen non potest, sectatores Epicuri crassissimos fuisse errores, sed male intellectis ipsius Epicuri principiis. Unde brocardicum deinde enatum: *Epicuri de grege porci*, i. e. homines omnis impietatis sordibus clari. Cavendum igitur puto, ne imputetur error philosopho, qui debetur ipsius indignis sectatoribus. Exinde enim & provenisse censeo alterum illud: *nullus error potest esse tam absurdus, quem non philosophus unquam admisserit.*

§. LXXXIII.

Fata ipsa
Theologiae
nat. secundum
S. Paulum.

Puritas itaque dogmatum de Deo rebusque divinis inter gentes non servata fuit, sed sensim sensimque

que depravata superstitione contaminata (§. 82.). Theologiæ naturalis adeo sunt fata gravissima inter gentes, quæ D. PAVLVS Rom. I. breviter recenset. Ordinem Paulinum sequuturi hæc teneas: Deus semper de se testatus est v. 19. 20. Agnoverunt illum homines v. 21. sed neglexerunt cultum ejus. Habuerunt itaque notitiam Dei, sed qua non usi sunt ut motivo actionum suarum. Inde vanitas in ratiocinationibus, i. e. sterilitas notitiæ, imbecillitas assensus, indifferencia quoad momentum, curiositas in aliostris & ipsa in errores proclivitas.

§. LXXXIV.

Ob ignorantiam intellectus & falsissimos de Deo conceptus: tenebræ in corde quoque i. e. agendi nulla ex Deo regula, stimulus nullus, conatus nullus v. 21. capit. Inde vana sapientiæ præsumptio, & vera stultitiæ præsentia, v. 22. Vera namque sapientia exi-

uberius
expo-
nuntur.

existere nequit, lumine intellectus obfuscatō, & emendatio voluntatis non potest consistere absque intellectus emendatione (per pr. mor.). Inde in idololatriam lapsus turpissimam v. 23. & ex illa servitus affectuum v. 24. 26. orta primum ex oblivione Dei, & defectu iudicii v. 28. sed definens tandem in plenam *αυτοκαταργισίαν* v. 32. Summum illum & difficillime medicabilem stultitiæ gradum.

§. LXXXV.

& illustrantur.

Omnia hæc Apostoli effata factis luculenter Theologiæ Naturalis in hominum animis pericula ostendunt, ad declarandos illius ex divina destinatione usus, & ad prædicanda merita illius revelationis, qua etiam illa Deus de novo promulgavit, quæ naturaliter cognoscere & sequi homines & possent & deberent.

§. LXXXVI;

§. LXXXVI.

Quid ergo sanum porro expectari potuisset, post tot secula erroribus & superstitione exacta, post vanitatem in ratiocinationes & tenebras in corda inductas, Rom. I. 21? Scilicet, nisi Deus opem tulisset, & ipsius Theologiae Naturalis Capita a sordibus gentilium sua revelatione purgasset: mansissent, vereor, Genes sub illud iudicium conclusæ, in quod suo veri cultus neglectu incurrerunt. v. 28. conf. BILFING. dissert. cit. §. 9.

Revelationis
suffici-
entia &

§. LXXXVII.

Merita Revelationis a Deo nobis concessæ magni adeo sunt momenti circa Cultum divinum. Insufficienciæ naturalis Theologiæ suppetias tulit, eamque supplevit. Ea dogmata nobiscum communicavit, quæ ad salutem cognitu sunt necessaria, & uno verbo ut dicam, Christum tanquam unicum reparatæ salutis medium sistit,

merita.

fistit, cujus notitia supra rationis captum est posita. Sed etiam quoad Cultum Dei mixtum Revelationis merita magna sunt. Ea, quæ sana rationis ope cognosci poterant, sed superstitionibus variis contaminata, uberius, plenius & frequentius tradit, ita quidem, ut nemo unquam philosophorum ea omnia sic intellexerit, aut ad actiones, quarum motiva ex illis doctrinis sumenda, ita fortiter hortatus sit. Talia gratiæ superioris specimina reperire licet in omnibus fidei articulis mixtis, v. c. de Creatione universi, providentia, gubernatione. cet.

§. LXXXVIII.

etiam in
ipfa
Theolo-
gia natu-
rali.

Nec ipsæ tamen in sacris gentium reliquiæ rationis alto sunt contemnendæ supercilio. Jam enim post Homerum Icias scribere facile est. Dum sc. revelatio nobis contigit, & gratia superioris hæmispherii (ut cum Theologis loquamur) accessit: philosophi

sophi nostri ratione sua excitata utuntur rectius, ejusdemque ope errores illos gentilium probe perspicere, veramque de Deo, Creatore ac Conservatore notitiam ex mundi intuitu eruere possunt. Sin vero nulla Revelatio unquam hominibus contigisset, difficile est affirmare, an in hodiernum usque diem ea omnia naturaliter pleniusque intelligerent. Ratio namque excitata rationem sibi relictam magno cursu post se relinquit & superat (§. 2.).

§. LXXXIX.

Multa præterea paganis ad rectius philosophandum obstant impedimenta. Vicia intellectus & præprimis voluntatis, quæ omnes debemus primo peccato, iter ad veram sapientiam maxime reddebant infestum. Quibus accenseri potest præjudicium auctoritatis rationis usui admodum inimicum. Nec deficiebant causæ extrinsecæ.

Impedi-
menta
Theolo-
giae na-
turalis
apud pa-
ganos.

G

per-

perstitutione tota plebs imbuta multum obstabat, quo minus philosophi saniores supplicia metuentes, sententias suas liberius dixerint. Cujus rei exemplum suppeditat mors *Socratis*. Sed in eo omnino peccabant, quod maluerint impedimenta superesse, quam testes evadere veritatis, quod plebem in ignorantia & infelicitate reliquerint, quod revelationis effata, cujus fama per omnes fere peragraverat gentes, non diligentius & magis sollicitè quæsierint, quod denique principiis errorum in gratiam subinde plebis admissorum non obstiterint, quatenus in eorum fuit potestate. Unicus enim error admissus alios statim fert secum, quia dantur etiam nexus & systemata errorum, uti veritatum.

§. XC.

Epilopus.

Hæc de fatiſ Theologiæ naturalis inter gentes ex antiquitate.

tate. Forſan nec indignus eſſet labor, de moderno Theologiæ naturalis ſtatu inter gentes exhibere conſpectum. Interim hac vice pedem figimus, Abſit per omnem modum, ut gentilium placita de rebus divinis ex omni parte defenderemus. Lectores benevolos perluſtrando Commentationem hancce non fugiet inſufficientia ejus, quidquid rectæ rationi conſentanei haberint gentiles. Errores ex ſuperſtitione natos notavimus nec approbavimus. Offertur hiſce ſpicilegium quoddam exiguum boni, quod in tam corrupta ſupererat meſſe. Indicavimus veſtigia rationis in ſacris gentilium, eamque in finem, ut appareat, omnes ſemper gentes in religione ſuam poſuiſſe felicitatem, easque in multis excuſationem illam mereri, quam ſanctitate quidam affectata turgidi iſſis plane denegarunt. Attentius hanc in rem meditantem admodum ſane fiet

probabile, quod Servator noster
 Optimus Matth. XI, 22. 24. Luc.
 X, 14. ceu veritatem pronuntiat:
 Gentilibus instare *ανεκτοτερον κριμα.*
 Multos, qui sese Christianos
 profitentur, duriora expectent
 fata. Ad quos alterum illud
 Christi spectat: Servus, cui per-
 specta est voluntas Domini, ei-
 que se non conformem gerens,
 poenas dabit duplices. Luc. XII,
 47. Cui enim multa sunt credita,
 multa imputantur.

T A N T V M.

ter
uc.
lat:
ud.
nos
ent
ud
er-
ei-
ns,
ll,
ta,

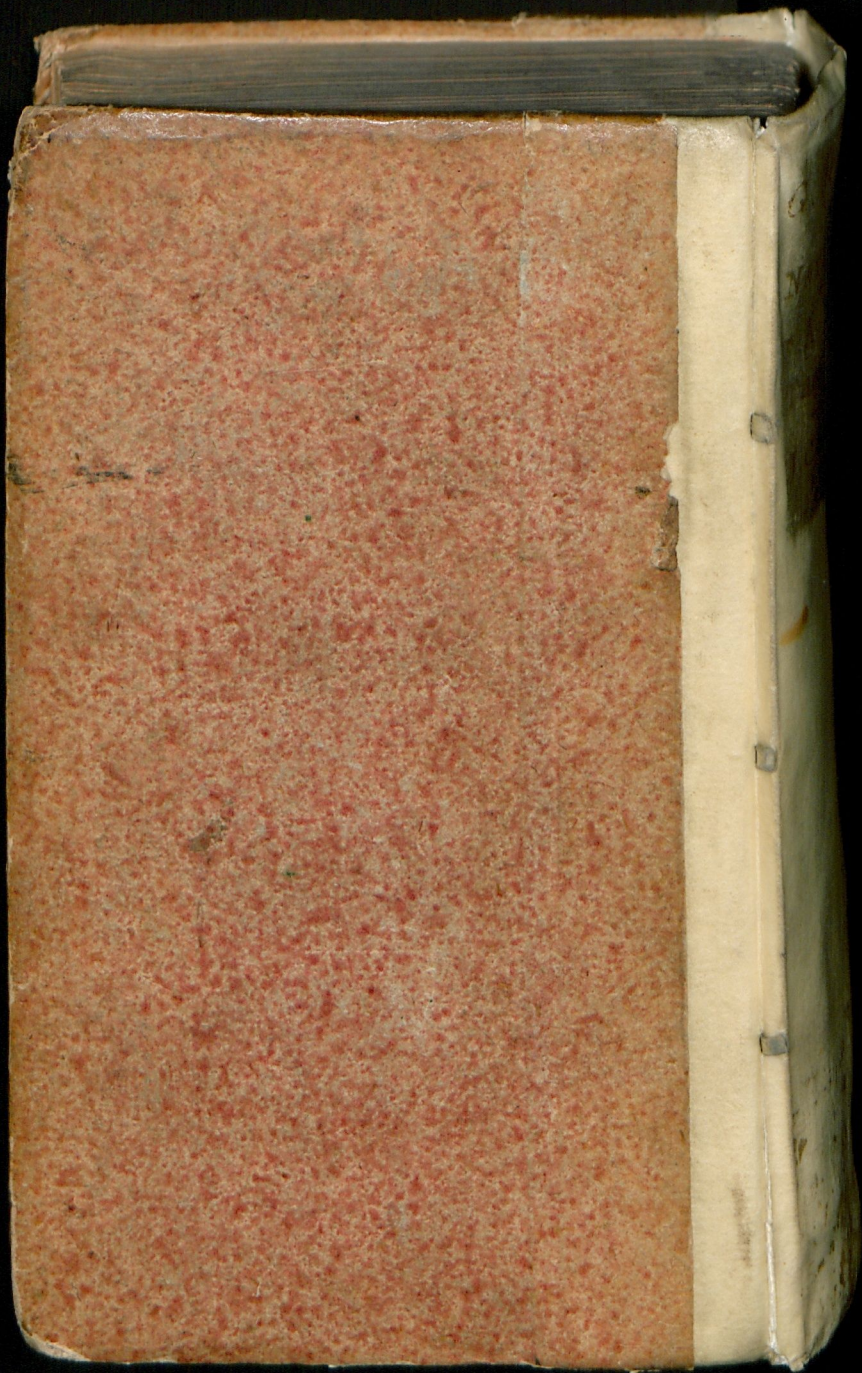

GVK 3^{ae}.

ND 18

801913

Inches
Centimetres

Farbkarte #13

B.I.G.

Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

OLOGIAE
VRALIS
R GENTES
TIONIS PRINCIPIIS
PPLICATAE
E CIMEN,
AVCTORE
ST. STOCKHAVSEN,
HILOS. DOCT.

MARBURGI,
VICINA MULLERIANA.
N, MDCCXXXVII.

